

॥ तस्य वाचकः पणवः ॥

धृतरनी ओणम

- योगमिक्षु

क्लेश, कर्म, कर्मों के फल और वासनाओं से विमुक्त ऐसा विशेष चेतन (वेही ऐक मात्र) आश्वर हैं। आश्वर संपूर्ण सर्वज्ञ हैं। आश्वर त्रिकालीन गुरुओं के भी गुरु हैं, काल से उन का छेदन-भेदन नहीं हो सकता। आश्वर का नाम प्रणव (ओम् = ॐ) है। ओम् का सार्थक जप करने से आत्मसाक्षात्कार होता है और अन्तरायों का अभाव हो जाता है।

॥ ॐ ॥
॥ तस्य वाचकः प्रणवः ॥

ईश्वरनी ओणष

(ईश्वर कोने कडी शकाय?)

अथवा

॥ तस्य वाचकः प्रणवः ॥

श्री योगभिक्षुनी
पातंजल योगदर्शननी
“मुक्ता” नामनी गुजराती टीकाभांथी

जयनारायण ग्रंथावली
पुष्प भारमुं

समाधिपाठनां सूत्रो २४ थी २८

— योगभिक्षु

પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

ઓમ્ ગુરુ પ્રેમસમર્પણધ્યાનભિક્ષુ પરિવાર વતી,
ડૉ. સદ્ગુરુસમર્પણભિક્ષુ
૩/બ પલિયડનગર સોસાયટી, સેન્ટ જેવિયર્સ હાઈસ્કૂલ રોડ,
નારણપુરા, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૩.
ફોન : ૦૭૯-૨૭૯૧૧૧૯૫

© સર્વ હકક પ્રકાશકને સ્વાધીન

ચોથી આવૃત્તિ : (સુધારાવધારા સાથે)
ગુરુ પૂર્ણિમા (૩૧-૭-૨૦૧૫)

પ્રત : ૫૦૦૦

મૂલ્ય રૂ. ૩૦-૦૦

મુદ્રક :
શાર્દૂલ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ
ઈન્કમ ટેક્ષ, અમદાવાદ.

પ્રાસંગિક
(ત્રીજી આવૃત્તિમાંથી)

પાતંજલ યોગદર્શનનાં સમાધિપાદનાં સૂત્રો ૨૪ થી ૨૯ પરની પ.પૂ. ગુરુદેવ શ્રી યોગભિક્ષુજીની “મુક્તા” નામની ટીકા આ પુસ્તિકામાં મૂકી દીધી છે. “મુક્તા”માં આખો સમાધિપાદ છે. પણ, જેમને કેળવ ઓમ્ અને ઈશ્વર ઉપર જ જાણવાની-વાંચવાની ઈચ્છા હોય તેમની સગવડ માટે આ પ્રયત્ન કર્યો છે.

“પ્રણવબોધ ષટ્સૂત્રી” પણ આમાં જેમની તેમ મૂકી દીધી છે.

તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ આનો જરૂર લાભ લેશે એવી અમને આશા છે.

સર્વે ગુરુપ્રેમીઓ વતી,
ભરત દેસાઈના
જયગુરુદેવ

“ઈશ્વર કોને કહી શકાય?” ની આ નવી આવૃત્તિમાં ઓમ્ (નારાયણ) વિષે થોડી વધારે માહિતી આપતા એટલે કે ઓમ્ વિષેની સમજમાં પુષ્ટિકર્તા થોડા લેખો ઉમેરાયા છે, જે વાયક-મિત્રોને લાભદાયી નીવડશે એવી આશા છે.

ખૂબ જ ટૂંકા સમયમાં ‘ઈશ્વરની ઓળખ’ (ઈશ્વર કોને કહી શકાય?) ની આ ત્રીજી આવૃત્તિ આપની સામે મૂકતાં ખૂબ જ આનંદ થાય છે. આપના સહકાર અને સાથ બદલ આભાર.

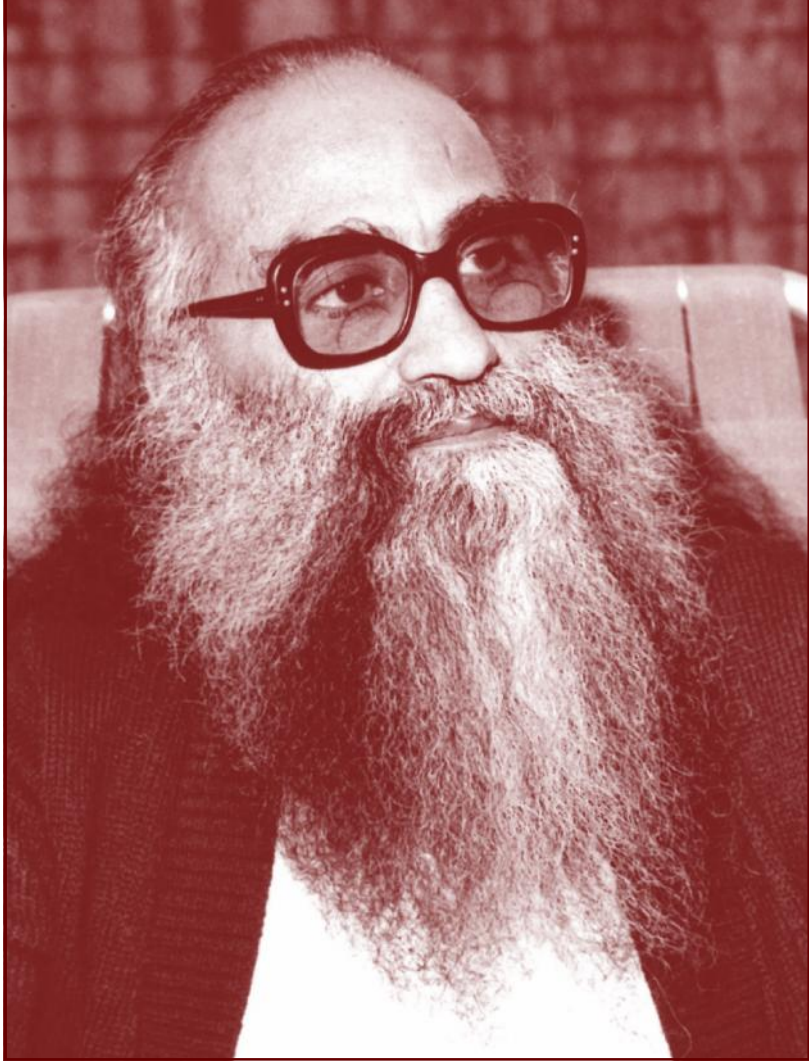
પ. પૂ. ગુરુદેવના સર્વે પર આશીર્વાદ ઊતરો એ જ પ્રાર્થના.

ડૉ. સ. સ. ભિક્ષુના
જય નારાયણ - જય ઓમ્ગુરુદેવ

અનુક્રમ

અ.નં.	વિષય	પૃષ્ઠ નં.
૧	જેમનામાં કલેશકર્મ ઇત્યાદિ નથી એ જ એક માત્ર ઈશ્વર છે.....	૧
૨	વ્યવસ્થા છે એટલે વ્યવસ્થાપક જરૂર છે.....	૨
૩	લીમડાના બીજમાંથી લીમડાનું જ ઝાડ થાય છે.....	૩
૪	બધાં શાસ્ત્રો વિધિ-નિષેધદર્શક છે.....	૪
૫	ઈશ્વર સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપક, અજરઅમર અને આદિ ગુરુ છે.....	૫
૬	શરીરધારી કાળના વશમાં છે.....	૭
૭	ઈશ્વરનું નામ પ્રણવ-ઓમ્ છે.....	૮
૮	ઓમ્ની વ્યાવહારિક સમજ.....	૮
૯	દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચારની મહત્તા.....	૧૦
૧૦	સુષુમ્ણા-કેન્દ્રોની જાગૃતિ.....	૧૧
૧૧	કુંડલિનીની જાગૃતિ અર્થાત્ અનામત શક્તિનો ઉપયોગ.....	૧૧
૧૨	ઓમ્ સર્વ સંપ્રદાય માન્ય.....	૧૨
૧૩	જ્યાં ક્રિયા, ત્યાં ધ્વનિ.....	૧૨, ૩૧
૧૪	ઓમ્, સમસ્ત સત્સાહિત્યનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ છે.....	૧૩
૧૫	ઓમ્પરિવાર નામ શા માટે?.....	૧૫
૧૬	બિન્દુ ગોળ હોવું જોઈએ.....	૧૭
૧૭	બિન્દુ વગરના મનુષ્યની સ્થિતિ.....	૩૩
૧૮	ત્રિશૂલનો અર્થ શો?.....	૧૮
૧૯	‘ઉમા’ અને ‘લેઉઆ’નો અર્થ શો?.....	૧૯
૨૦	સંપુટિત રામમંત્રની મહત્તા.....	૨૦
૨૧	અખંડસૌભાગ્યનાં ચિહ્નોનો અર્થ શો?.....	૨૨
૨૨	જ્ઞાનેશ્વરનું દૃષ્ટાંત.....	૨૩
૨૩	ઓમ્ના સાર્થક જપની મહત્તા.....	૨૪
૨૪	ઓમ્ને સમજવા માટે મુંબઈનું દૃષ્ટાંત.....	૨૭
૨૫	ત્રણ વખત ઓમ્નો ઉચ્ચાર શા માટે?.....	૨૮
૨૬	કામાદિ અચૂક આપવાવાળો મંત્ર “ઓમ્”.....	૨૯
૨૭	ઓમ્ની આકૃતિ નૈસર્ગિક છે.....	૩૨
૨૮	અનાહત નાદ, આદિ ધ્વનિનું બીજ છે.....	૩૫
૨૯	પરમાત્મા અતિસૂક્ષ્મ હોવાના કારણે સર્વવ્યાપક છે.....	૩૬
૩૦.	પ્રકાશનોની યાદી.....	૩૭

॥ ॐ ॥
॥ तस्य वाचकः प्रणवः ॥

प. पू. गुरुदेव श्री योगभिक्षुञ्ज मडाराज

ओश्वर-नाम - महिमा

(योगदर्शन के ओश्वर-लक्षणदर्शक सूत्रों का भावार्थ)

मुनि पतंजलिने “योगदर्शन” में
“ओश्वर” की दी जो पहचान है,
बनी वह पद्य यहाँ गुरुकृपा से,
“सरल समझ के उद्देश्य से ॥”

कर्म-क्लेश-वासना और कर्मफल, ओश्वर में नहीं होते है;
व्यापक हैं वे सर्व-सभी में, ओम्-प्रणव नाम उनका है ।
ओश्वर संपूर्ण हैं सर्वज्ञ, कोओ नहीं उनके समान है;
हैं आधीन काल भी उनके, ओम्-प्रणव नाम उनका है ।
भूत, भविष्य और वर्तमान के, सिद्धों के भी सिद्ध वे;
गुरुओं के भी हैं गुरुदेव, ओम्-प्रणव नाम उनका है ।
गुरुचरण की शरण गया जो, गया उसका “मैं-मेरा” रे;
बंधन काटे भव-भव के वे, ओम्-प्रणव नाम उनका है ।
रटेंगे-भजेंगे “ओम् गुरु ओम्” को, पार जीवन को लगा देंगे;
कहते पुकार के ‘शशी’ के गुरुदेव, ओम्-प्रणव नाम उनका हैं ।
ओश्वर की इस पहचानका, नित्य करे जो पाठ;
रटे प्रणव को प्रेम से भर, सत्य समझ के साथ;
वह समाधान पा जायेगा, निश्चित है यह बात;
“योगभिक्षु” कहे धन्य होंगे, उसके मात और तात ।

प्रणव-जपमहात्म्य

हटेंगे अंतराय, कटेंगे विक्षेप; फटेंगे पर्दे दर्शन के;
डटेंगे ‘योगभिक्षु’, डके की चोट कहूँ; रटेंगे प्रणव न हटेंगे ।

प्रणव-अष्टक

प्रणव से पढो, प्रणव से बढो, प्रणव से चढो स्वर्ग-आसमान;
प्रणव से तोडो भ्रमजालों को; प्रणव हैं कल्पवृक्ष समान ।
प्रणव ही बोलो, प्रणव ही जोडो; प्राण-प्रणव है एक समान;
प्रणव के बिन प्रलय पलमें; ‘योगभिक्षु’ हो जा सावधान ।
प्रणव छोड के पढा ‘क-ख-ग’, क्या पाया कुछ सोच-बिचार;
प्रणव छोड के रटा ‘मैं-मेरा’, खोया जन्म महा-मूल्यवान ।
प्रणव-प्रेम में हो मस्ताना, प्रणव-ज्ञान का दे कुछ दान;
प्रणव-ज्ञान के दाता के बिन, है ‘योगभिक्षु’ भिक्षुक समान ।

॥ ॐ ॥
॥ तस्य वाचकः प्रणवः ॥

ઈશ્વરની ઓળખ

ઓમ્... ઓમ્... ઓમ્.....

કલેશકર્મવિપાકાશયૈરપરામૃષ્ટઃ પુરુષવિશેષ ઈશ્વરઃ ॥ ૨૪ ॥

ભાવાર્થ : કલેશ, કર્મ, કર્મફળ અને વાસનાથી જે અસંબદ્ધ છે તેવું વિશેષ ચેતન તે ઈશ્વર છે.

વિસ્તાર : ઈશ્વર કેવા છે? ઈશ્વર કલેશ, કર્મ, કર્મફળો અને વાસનાઓથી અપરામૃષ્ટઃ એટલે કે અસંબદ્ધ છે. કલેશ વગેરે તેમનામાં ન હોવું તે તેમની વિશેષતા છે. જેમનામાં કલેશ-કર્મ વગેરે નથી, જે તે બધાથી અસંબદ્ધ અને અસંગ છે તે ઈશ્વર છે.

ઉપરોક્ત વિશેષતાઓ જેમનામાં છે તેઓ પુરુષવિશેષ ઈશ્વર છે. ઉપર આપેલા ચાર ખુલાસાઓ - ચાર વિશેષતાઓને જો ન લઈએ અને કેવળ “પુરુષવિશેષ ઈશ્વરઃ” એમ કહીએ તો તો વિશેષ પ્રકારના પુરુષને ઈશ્વર કહેવો પડે, જો આટલું જ લઈએ તો વિશેષ પ્રકારના પુરુષને ઈશ્વર માની લેવો પડે. તો તો સામાન્ય નરનારીઓમાં, જે કાંઈ સર્વસાધારણ લક્ષણ, સ્વભાવ વગેરે છે તેના કરતાં જેનામાં અસાધારણ ગુણ-સ્વભાવ વગેરે દેખાય તે ઈશ્વર ઠરી ગયા. કેમકે, તેઓમાં તે તે પ્રકારની વિશેષતા સાબિત થઈ. આવી વિશેષતા તો ઘણાબધામાં હોઈ શકે. જેમ કે,

કોઈ પુરુષ આવીને આપણને એમ કહે કે, “આ સૂત્ર કહે છે કે, ‘પુરુષવિશેષ ઈશ્વર:’ સામાન્ય મનુષ્યોને કોઈને બાલ-દાઢી નથી, કોઈ પંચકેશ રાખતા નથી અને હું તો પંચકેશ રાખું છું. બધા કરતાં મારામાં આ વિશેષતા છે, તેથી મને ઈશ્વર માનો. હું ઈશ્વર છું. બીજા કોઈને બાલ-દાઢી નથી અને મને છે, તો બીજા કરતાં મારામાં આ વિશેષતા ખરી ને? તેથી હું ઈશ્વર, મને પૂજો.” તો આપણે વિચાર કરીએ કે, હા, આ સૂત્રમાં તો આમ કહ્યું છે અને આ ભાઈ કહે છે કે, મારામાં બાલ-દાઢીની વિશેષતા છે, તો તે વિશેષતા તો ખરી, તો આ ભાઈને ઈશ્વર માનવા જોઈએ. પણ, જરા વધુ વિચાર કરતાં આ કથન ખોટું સાબિત થાય. મારા ગામના મંદિરના પૂજારી પણ બાલ-દાઢી રાખે છે. એક ખાખી બાવાની જમાત આવી હતી તે બધાને જ બાલ-દાઢી હતી. તો તો બધા જ ઈશ્વર થયા. પણ, ઈશ્વર તો એક છે. ઘણા તો ઈશ્વર છે નહિ. જો બાલ-દાઢીને વિશેષતા ગણીએ અને તે વિશેષતા જેનામાં હોય તેને ઈશ્વર ગણી લઈએ, તો તે બધા ઈશ્વર ગણાય. આ બાલ-દાઢીની વિશેષતા તો ઘણામાં છે. ભલે સર્વમાં નથી, પણ અનેકમાં છે અને તેથી અનેક ઈશ્વર થયા. ઈશ્વર અનેક તો છે નહિ, ઈશ્વર તો એક છે. જો અનેક ઈશ્વર હોય તો જગતમાં અવ્યવસ્થા થઈ જાય. એક ઈશ્વર સૂર્યનારાયણને કહેશે કે, સવારે સાત વાગે ઊગવાનું છે, તો બીજા ઈશ્વર કહેશે કે, ના, આઠ વાગે; ત્રીજો કહેશે કે, આટલા વાગે અસ્ત. તો ચોથા કહેશે કે, ના, આટલા વાગે અસ્ત. પાંચમા કહેશે કે, તેમાં જે ઉષ્ણતા છે તે ન હોવી જોઈએ, તેમાં ઠંડક હોવી જોઈએ. તો દશમા કહેશે કે બન્ને હોવાં જોઈએ. તો, તે જગતમાં - અનેક ઈશ્વરના તે જગતમાં કેટલી અવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન થઈ જાય? જગતમાં એવી અવ્યવસ્થા ક્યાંય દેખાય છે? કોઈ જગ્યાએ દેખાય છે? ના.

જગત કેટલું સુવ્યવસ્થિત! કેટલું સુંદર! પશુ-પક્ષી-મનુષ્ય ઝાડપાન, પથ્થરપહાડ, નદીનાળાં, સૂર્ય-ચંદ્ર-તારા-આકાશ જ્યાં જુઓ ત્યાં કમબદ્ધ! ઉનાળામાં ગરમી, શિયાળામાં ઠંડી, ચોમાસામાં વરસાદ; ઋતુઓ પ્રમાણે ઋતુઓ વર્તે. દરેક પદાર્થ સુવ્યવસ્થિત અને સુંદર. બધું જ સત્યમ્ શિવમ્ સુંદરમ્. જગતમાં કેટલી બધી સુવ્યવસ્થા જોવા મળે છે! એક ઘરની અંદર પણ જો તે પરિવારના વડા બેત્રણ હોય તો તે પરિવારમાં વ્યવસ્થા રહી ન શકે. જેમાં એક વડો હોય અને જો તેમના કઠ્ઠા પ્રમાણે બધા વર્તન કરે તો તે પરિવાર સુચારુરૂપથી ચાલે.

આ તો માત્ર એક પરિવારની જ વાત થઈ. પણ, આવું મોટું વિશાળ-વિરાટ જગત છે, તોય તે કેવું સુવ્યવસ્થિત રહ્યું છે! તો તે વ્યવસ્થા કઈ રીતે હોઈ શકે તેની જો

આપણે કલ્પના કરીએ, તો તરત જ ઈશ્વર સિદ્ધ-સાબિત થાય. ઈશ્વરની સિદ્ધિ થઈ શકે કે, હા, ઈશ્વર છે. ભલે આપણે તેને જોઈ નથી શકતા, પરંતુ આ રીતે અનુભવી જરૂર શકીએ. કઈ રીતે? કે જો જગતમાં આવી સુંદર વ્યવસ્થા છે તો તે વ્યવસ્થાનો કોઈ વ્યવસ્થાપક જરૂર છે. જો કાંઈ કાર્ય થઈ રહ્યું છે, તો તેનું કોઈ કારણ જરૂર છે. સ્ત્રીઓ એટલે આવી જ. પુરુષો એટલે આવા જ. એ જે નિયમ કે ચકલી આવી જ હોય, ચકલો આવો જ હોય; પોપટ આવો જ હોય, પોપટી આવી જ હોય; નર આવો જ હોય, માદા આવી જ હોય. નરપોપટના ગળે કાળો કાંઠલો હોય. કોઈ નરપોપટને કાંઠલો હોય અને કોઈને ન હોય એવું નહિ. બધાને એકસરખાં ચિહ્નો. આવી જે વ્યવસ્થા છે તેનો કરનાર કોણ છે? જો વ્યવસ્થા છે, તો વ્યવસ્થાપક અવશ્ય છે. આમ, આ રીતે ઈશ્વરનો આપણે અનુભવ કરી શકીએ.

લીમડાનું બી વાવીએ તો લીમડો જ થાય અને થોરિયા વાવીએ તો થોરિયા જ થાય; ગોટલી વાવીએ તો આંબો જ થાય. આ બધું કોણ કરે છે? ગોટલી વાવી તેમાંથી આંબો જ થયો, બાવળિયો કેમ ન થયો? તેમાંથી થોરિયો કેમ ન થયો? જેનું બી હતું તેમાંથી તેનું જ ઝાડ થયું. આ બધી વ્યવસ્થા કોણ કરે છે?

સત્કર્મ કરીએ તો તેનું સુખ મળે અને અસત્કર્મ કરીએ તો તેનું દુઃખ મળે. આ બધી વ્યવસ્થા કરનાર કોણ? તેનો કોઈ વ્યવસ્થાપક છે. તેનું નામ તમને ઠીક પડે તે આપો. ઈશ્વર કહો કે પરમાત્મા કહો, પરમ તત્ત્વ કહો કે પરમ સત્તા કહો, ચૈતન્ય કહો, કે પ્રકૃતિ કહો, નિયતિ કહો કે કુદરત-નિસર્ગ કહો; જે યોગ્ય લાગે તે કહો, પરંતુ તેનો સ્વીકાર જરૂર કરવો પડશે. જેના દ્વારા આ વ્યવસ્થા ચાલી રહી છે એવા એક તત્ત્વને માન્ય રાખવું જ પડશે. તેને નહિ માનો, તો તેનું શું બગડી જવાનું છે? જો માનીશું, તો સમાધાન મળશે અને સમાધાનથી સુખ અને શાંતિ પ્રાપ્ત થશે અને ઘણા બધા પ્રશ્નો અને ઘણીબધી શંકાઓનું નિરાકરણ થઈ જશે. તે તત્ત્વની સિદ્ધિ કઈ રીતે થશે? આ રીતે કે —

જગતમાં જે કાંઈ વ્યવસ્થા પ્રવર્તે છે તે વ્યવસ્થાપક વિના ન હોઈ શકે. નહિ તો કોઈએ આંબો વાવ્યો હોય તેમાંથી બાવળિયો થઈ જાય, તો શા માટે કોઈ આંબો વાવે? કોઈ પુણ્ય કર્મ કરતો હોય અને તેના ફળરૂપે તેને દુઃખ મળે, તો શા માટે તે પુણ્યકર્મ કરે? જો એમ જ હોય, તો જે જેવું કાર્ય કરે તેને તેવું ફળ મળે તે શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલી વાત ફોક થઈ જાય. શાસ્ત્રો શેનાથી ભરાયેલાં છે? ‘વિધિ’ અને ‘નિષેધ’થી. શાસ્ત્રોમાં મોટે ભાગે શેનું વર્ણન છે? વિધિ અને નિષેધનું. વિધિ એટલે મનુષ્યે અમુક

પ્રકારનું જ કર્મ કરવું જોઈએ, અને અમુક પ્રકારનું જ વર્તન રાખવું જોઈએ; તો તેને સુખ મળે છે. આનું નામ વિધિ અને નિષેધ, એટલે આમ ન કરવું જોઈએ, તેમ ન કરવું જોઈએ, કારણ કે તેથી દુઃખ મળે છે. તેનું નામ નિષેધ.

જો જગતમાં આવી અવ્યવસ્થા થઈ જાય કે, કેરી વાવે અને બાવળિયો ઊગે, તો પછી કર્મનો સિદ્ધાંત ક્યાં રહ્યો? તો પછી, આ બધાં શાસ્ત્રો ઊડી જાય. કારણ કે વિધિ અને નિષેધ ન રહ્યાં. પછી વિધિનું પાલન અને નિષેધનો નિષેધ કોઈ શા માટે કરે? જે નિષિદ્ધ ગણવામાં આવ્યાં છે તે કર્મોને શા માટે છોડે? તે પણ કરે. પછી વિધિનું પાલન શા માટે કરે? મન ફાવે તે પ્રમાણે વર્તે તોયે તેને સુખ મળે, ખોટાં કર્મો કરે તોયે તેને શાંતિ મળે તો પછી સારાં કર્મો કરે જ શા માટે? આ રીતે તો વિધિ અને નિષેધનું ખંડન થઈ જાય, અને વિધિ અને નિષેધનું ખંડન થઈ જાય, તો સર્વ શાસ્ત્રોનું પણ ખંડન થઈ જાય. કેમકે, બધાં શાસ્ત્રોમાં મુખ્યપણે વિધિ અને નિષેધ છે, બધાં શાસ્ત્રો સીધી કે આડકતરી રીતે વિધિ-નિષેધોના આદેશોથી ભરેલાં છે.

તો, આમ, વાત ચાલતી હતી કર્મનાં ફળોની. જે જેવું કર્મ કરે તેને તેવી ફળપ્રાપ્તિ થાય. તે કોના દ્વારા થાય? જે એક ઈશ્વર - આવું જે એક તત્ત્વ કે જે બધી વ્યવસ્થા જાળવી રહ્યું છે તેના દ્વારા. એ તત્ત્વ એક છે, તે ઈશ્વર એક છે, તે અનેક નથી તે વાતની સિદ્ધિ કરવા માટે આ વાતનો આટલો લાંબો વિસ્તાર કર્યો. શાસ્ત્રોને, વિધિ-નિષેધને, કર્મોને, તેના સિદ્ધાંતને, પોપટ-પોપટીની વાતને, વ્યવસ્થા ઈત્યાદિ વાતોને ખૂબ-ખૂબ લંબાવી, શા માટે? એ બતાવવા કે, ઈશ્વર એક છે, અનેક નથી. પણ કોઈ એવી વ્યક્તિ પણ હોય કે જે એવી વિશેષતા બતાવે કે મારે છ આંગળીઓ છે, તમારે બધાને પાંચ છે. મારામાં આ વિશેષતા છે, તો હું ઈશ્વર. તો, એક હાથમાં છ આંગળીવાળા બીજા પણ નીકળી આવે. તો, તેઓ પણ કહેશે કે, અમેય ઈશ્વર; તો બે-ત્રણ-ચાર, અનેક પણ... અનેક ઈશ્વર હોય નહિ. સિદ્ધાંતથી હમણાં આપણે નક્કી કર્યું કે, ઈશ્વર એક છે. તે કયા સિદ્ધાંતથી નક્કી કર્યું? આ વ્યવસ્થાથી કે એક પ્રકારની જ વ્યવસ્થા બધે પ્રવર્તે છે. અહીં તેલનારમાં, કેદારેશ્વરમાં, અમદાવાદમાં, હિંદુસ્તાનમાં, અમેરિકામાં, રશિયામાં બધે એક જ વ્યવસ્થા પ્રવર્તે છે. સર્વે મનુષ્યોનું લોહી લાલ જ છે. કોઈ મનુષ્યનું કે પશુપક્ષીનું લોહી લીલું કે પીળું નથી. આમ, એક જ વ્યવસ્થા પ્રવર્તે છે તેથી એમ નક્કી થાય છે કે, વ્યવસ્થાપક એક છે. બધે એક જ વ્યવસ્થા પ્રવર્તે છે. ચાહે ભારતમાં કે ભારતની બહાર; ચાહે ઘરમાં કે ઘરની બહાર; ચાહે મંદિરમાં કે મંદિરની બહાર—એમ બધી જ જગ્યાએ તે તત્ત્વનું રાજ્ય-સામ્રાજ્ય

છે. ત્યાં એક જ વ્યવસ્થા પ્રવર્તે છે, તેથી એ વ્યવસ્થાનો વ્યવસ્થાપક છે. આમ ઉપરોક્ત સ્થૂળ રીતે તેવા કોઈ પોતાને ઈશ્વર સિદ્ધ કરે તો તે રીતે પણ તેઓ ઈશ્વર સિદ્ધ થતા નથી.

પણ, અહીં તો આપણે આ યોગનાં સૂત્રો દ્વારા ચકાસણી કરવાની છે કે કોઈ, બીજી રીતે પોતાને ઈશ્વર કહેતો કહેતો આવે તો તે ઈશ્વર નથી, કેમકે યોગસૂત્ર શું કહે છે? ખરેખર શું હોવું જોઈએ ઈશ્વરમાં? કલેશ ન હોવા જોઈએ. જે કોઈ ઈશ્વર થઈ બેઠેલા છે અને પોતાને ઈશ્વર કહે છે તેમનામાં કલેશો છે? જો હા, તો આ સૂત્ર પ્રમાણે તે ઈશ્વર નથી. આ સૂત્ર પ્રમાણે તો ઈશ્વરમાં કલેશ નથી. કદાચ કોઈ એવા પણ જોવામાં આવે કે તેમનામાં કલેશ ન હોય. તે કલેશ કે, મારામાં કલેશ નથી, તો હું ઈશ્વર ખરો કે નહિ? તો આ સૂત્રને આપણે ફરી તપાસીએ. એ સૂત્રમાં શું કહ્યું છે? ઈશ્વરમાં કલેશો નથી અને કર્મો નથી, પણ આ કહેવાતા ઈશ્વરને તો સવારથી સાંજ સુધી કર્મ કરવાં પડે છે. જો તે કર્મ ન કરે તો જીવી જ ન શકે. કર્મના આધારે તો તે જીવી રહ્યા છે, માટે તેઓ ઈશ્વર નથી. ઈશ્વરમાં તો કલેશ-કર્મ કંઈ નથી અને આમનામાં તો કર્મ છે. પણ, કદાચ કોઈ મળી જાય કે જેમનામાં કલેશ-કર્મ એકેય ન હોય તો પછી કર્મનાં ફળો તો ન જ હોય ને? પછી રહી વાસનાની વાત, આ ચારેય રીતે ઈશ્વરની ચકાસણી કરાય છે. આપણે જે જગતમાં જીવી રહ્યાં છીએ તેમાં કોઈ પોતાને ઈશ્વર, ભગવાન કે પરમાત્મા કહેતા કે કહેવડાવતા હોય તો પાતંજલ યોગદર્શનનાં સૂત્રોની આ વ્યાખ્યાથી તેમને ચકાસી જોવા. આ ચકાસણીમાં કે આ વ્યાખ્યામાં જે પાસ ના થાય તે ઈશ્વર નથી. ઈશ્વર તો જુદા જ છે. તેથી ઈશ્વરની ઓળખ આ સૂત્રો દ્વારા આપી દીધી કે ઈશ્વરમાં શું શું નથી. આ ચાર તેમનામાં નથી. કદાચ કોઈ એવો પણ જાગે અને કહે કે, આ ચારેય મારામાં નથી, તો હું ઈશ્વર ખરો કે નહિ? ના, તોપણ નહિ. આગળનું સૂત્ર બીજું કંઈ કહી રહ્યું છે, વધુ કંઈક કહી રહ્યું છે, વધુ ખુલાસો અને સ્પષ્ટતા કરી રહ્યું છે. એ શું કહી રહ્યું છે?

તત્ર નિરતિશયં સર્વજ્ઞબીજમ્ ॥ ૨૫ ॥

ભાવાર્થ : તેમાં (ઈશ્વરમાં) સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું રહેલું છે.

વિસ્તાર : ઉપર જે જે વિશેષતાઓ કહેવામાં આવી તદ્દુપરાંત પણ એક વિશેષતા છે. તેમનામાં સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું રહેલું છે—જેટલું સર્વજ્ઞપણું હોઈ શકે તેટલું બધું જ. તેનાથી પછી વધુ સર્વજ્ઞપણું હોઈ શકે જ નહિ તેટલું સર્વજ્ઞપણું ઈશ્વરમાં

રહેલું છે. તે સર્વજ્ઞ એટલે કે બધું જ જાણવાવાળા છે. આંબાની ગોટલીમાંથી આંબો જ થાય, બાવળિયો ન થાય. શુભકર્મ કરીએ તેનું સુખ જ મળે, પાપ-કર્મ કરીએ તેનું દુઃખ જ મળે. આ પ્રમાણે જે થઈ રહ્યું છે તે કઈ રીતે થઈ રહ્યું છે? ઈશ્વર સર્વજ્ઞ છે અને બધું જ જાણે છે તેથી. તે બધું જ કઈ રીતે જાણે છે? ઈશ્વર સર્વજ્ઞ છે અને સંપૂર્ણ જાણનાર છે. જ્યાં પણ જે કંઈ થઈ રહ્યું છે, ત્રિકાળમાં પણ જે કંઈ થઈ રહ્યું છે, તે બધાની તેમને ખબર પડી જાય છે, કેમકે તે સર્વજ્ઞ છે. ઈશ્વર સર્વજ્ઞ છે, કારણ કે તે સર્વવ્યાપક છે. ઈશ્વર સર્વજ્ઞ શેનાથી છે? સર્વવ્યાપકપણાથી. ઈશ્વર સર્વવ્યાપક પણ છે, બધી જ જગ્યાએ છે. સર્વવ્યાપક એટલે એકેએક જગ્યામાં તે રહેલા છે અને તેથી જ્યાં પણ જે કંઈ થઈ રહ્યું છે તે તેઓ જાણી શકે છે. તે બધે જ છે તેથી જ્યાં સારું-ખોટું ઇત્યાદિ થઈ રહ્યું છે તે બધું જ તે જાણે છે. કહ્યું છે કે-

ભોંયમાં પેસી ભોંયરે, કરીએ છાનું પાપ,
તે પણ જગકર્તા વિના, છાનું ન રહે આપ.

પૃથ્વીમાં પેસીને કે આકાશમાં જઈને કે સમુદ્રમાં ઘુપાઈને, ગમે ત્યાં, ગમે તે રીતે, ગમે તેટલી હોંશિયારીથી આપણે પાપ કરીએ કે પુણ્ય કરીએ, જાણતાં કરીએ કે અજાણતાં કરીએ તે બધાં કર્મોનાં ફળો આપણને તે રીતે મળે છે. તે શાના કારણે મળે છે? ઈશ્વરના સર્વવ્યાપકતાના કારણે. આપણે પાતાળમાં પેસી જઈએ અને ખોટું કે સારું કર્મ કરીએ તો તેની ઈશ્વરને ખબર પડી જાય છે, કેમકે તે સર્વવ્યાપક છે. તે પાતાળમાં પણ છે, મંદિરમાં પણ છે, ગામમાં પણ છે, જંગલમાં પણ છે. સર્વવ્યાપક છે એટલે એકેએક જગ્યાએ છે. એટલે જ્યાં-જ્યાં, જે-જે કંઈ થાય તેની તેને ખબર પડે છે અને તેથી સારાં કર્મોનું સારું ફળ અને ખોટાં કર્મનું ખોટું ફળ તેમના દ્વારા મળ્યે જાય છે. આપણે ગમે તેટલા ઘુપાઈને સારાં કામ કરીએ કે ખોટાં કામ કરીએ, તો તે બધાનું ફળ તદનુરૂપ મળ્યા કરે છે. કેમકે, આપણે જ્યાં પણ કર્મ કરીએ ત્યાં તે છે, કારણ કે તે સર્વવ્યાપક છે, અને સર્વવ્યાપક છે તેથી સર્વજ્ઞ છે, અને સર્વજ્ઞ છે તેથી તેમને બધી ખબર પડી જાય છે. તેથી જેવા પ્રકારનાં કર્મો, તેવાં ફળ મળ્યે જાય છે. આંબો વાવીએ તો તેવું ફળ મળે, બાવળિયો વાવીએ તો તેવું ફળ મળે, જુવાર વાવીએ તો જુવાર મળે, બાજરો વાવીએ તો બાજરો મળે. કોઈને સત્કાર આપીએ તો સત્કાર મળે. કોઈનો તિરસ્કાર કરીએ તો આપણો તિરસ્કાર થાય. કોઈની નિંદા કે પ્રશંસા કરીએ તો આપણી નિંદા કે પ્રશંસા થાય. આમ, જે કંઈ કરીએ કે આચરીએ તેવું ફળ મળ્યા કરે છે.

ઈશ્વર સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ છે, બધું જ જાણનારા છે. તે સર્વજ્ઞ શેનાથી છે? તે સર્વવ્યાપક છે તેથી. અને સર્વવ્યાપક હોવાથી કર્મનાં યથાયોગ્ય ફળ સૌને મળ્યે જાય છે. સર્વજ્ઞપણાની આ એક તેમની વિશેષતા થઈ. જે કોઈ પોતાને ઈશ્વર કહેવડાવે છે તેમનામાં આવું સર્વજ્ઞપણું છે? આ સૂત્રના આધારે તે તપાસવું જોઈએ. આપણે આ ચકાસણી કરવી જોઈએ કે, હાલમાં જો કોઈ ઈશ્વર હોય, પોતાને ઈશ્વર કહેવડાવતા હોય, તો તેમનામાં સર્વજ્ઞપણું છે? આપણા ખિસ્સામાં શું છે તે પણ કહી ન શકે, તો આપણા હૃદયમાં શું છે, કે પાંચ વર્ષ પહેલાં આપણે શું કર્યું હતું, કે સાંજે શું થવાનું છે તે બધું તો તે કહેવાતા ઈશ્વર કહી જ શકે ક્યાંથી? આટલું પણ તેમનામાં સર્વજ્ઞપણું નથી, તો સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું તો ક્યાંથી હોય? યોગીઓમાં પણ યોગના અભ્યાસથી આંશિક સર્વજ્ઞપણું આવે છે, તે સર્વજ્ઞપણું ઈશ્વરમાં છે તેટલું સંપૂર્ણ નથી. તો, આમ, આ સર્વજ્ઞપણાની વાત કરી. તેમનામાં આ સિવાય બીજું કંઈ છે? હા, હજુ પણ તેમના વિષે વધુ ઓળખ અને વધુ પરિચય પતંજલિમુનિ આપી રહ્યા છે. તે કઈ ઓળખ?

पूर्वधामपि गुरुः कालेनानवच्छेदात् ॥ २६ ॥

ભાવાર્થ : (ઈશ્વર) પૂર્વકાળના ગુરુઓના પણ ગુરુ છે અને કાળથી છેદીભેદી શકાતા નથી.

વિસ્તાર : ઈશ્વર સર્વેના ગુરુ છે, પૂર્વકાળમાં જે જે ગુરુજનો થઈ ગયા તેમના પણ તે ગુરુ છે. હાલમાં જે જે ગુરુજનો છે તેમના પણ તે ગુરુ છે અને હવે પછી થનારા તમામ ગુરુઓના પણ તે ગુરુ છે. એટલે કે ત્રિકાલીન ગુરુઓના પણ તે ગુરુ છે.

“કાલેનાનવચ્છેદાત્” = કાળથી તેમને છેદીભેદી શકાતા નથી, એટલે કે કાળ દ્વારા તેમનો નાશ થઈ શકતો નથી. ઈશ્વરગુરુને કે જે ત્રિકાલીન ગુરુઓના પણ ગુરુ છે તેમને કાળ છેદીભેદી શકતો નથી. કાળ તેમનું કંઈ જ બગાડી શકતો નથી. પણ, જેમણે પંચમહાભૂતનું શરીર ધારણ કર્યું છે એવા ગુરુઓ, જે દેહધારી છે એવા ગુરુઓને તો કાળ છેદીભેદી નાખે છે; પછી ભલેને “અવતારી” શરીર હોય. એટલે કે શરીરધારી ગુરુઓનું મૃત્યુ થાય છે અને તે કાળથી પરિણામને પામે છે, કાળથી તેમનું છેદનભેદન થઈ શકે છે. પરંતુ, ઉપર જે ઈશ્વરનું વર્ણન આવ્યું તે કાળને ખાઈ જનારા છે. ઈશ્વર વિષેની આ પણ એક સુંદર વ્યાખ્યા આવી. માટે જે દેહધારીઓ પોતાને ઈશ્વર ગણાવે છે તેઓ વિચારે કે, પોતે કાળને ખાઈ જઈ શકે છે કે કાળ

પોતાને ખાઈ જાય છે?

ઈશ્વરનું નામ શું તે હવેના સૂત્રમાં કહે છે-

તસ્ય વાયકઃ પ્રણવઃ ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ : તેનો (ઈશ્વરનો) વાયક પ્રણવ (ઓમ્) છે.

વિસ્તાર : આપણા ઓમ્પરિવાર માટે તથા ઓમ્પરિવારના સાધકો માટે અને આપણા સર્વે માટે—તમામ જીવો માટે સારી રીતે સમજવાનું અને મુખ્યપણે જીવનમાં ઉતારવાનું આ સત્યાવીસમું સૂત્ર છે.

તેનો વાયક પ્રણવ છે. તેનો વાયક એટલે કોનો વાયક? ઉપર જે ત્રણ સૂત્રોમાં કહેવામાં આવી તેવી વિશેષતાઓ જેમાં છે તેનો. તેનું નામ પ્રણવ છે. હવે, જ્યારે જ્યારે આપણે ઈશ્વર વિષે વાતચીત કરવી હોય ત્યારે, તે ઈશ્વર વિષેની વાતચીતમાં આપણને સરળતા પડે અને સમજવામાં સહેલું બને એવું ટૂંકું નામ રાખી દીધું પ્રણવ (ઓમ્). જ્યારે આપણે ઈશ્વર વિષેની વાતચીત કરતા હોઈએ ત્યારે, જો તેનું કંઈ નામ ન રાખ્યું હોય તો કઈ રીતે ખબર પડે? તેનું નામ ઓમ્ ન રાખ્યું હોય તો આપણે તેની વાત શી રીતે કરી શકીએ? જ્યારે જ્યારે ઈશ્વર વિષે વાત કરવી હોય, ત્યારે ત્યારે તે વાતને ઘણી લંબાવવી પડે અને તેથી કાળક્ષેપ થાય. તેના વિષેની વાત કરવી હોય ત્યારે ત્યારે ઈશ્વર માટે વારેઘડીએ એમ કહેવું પડે કે, “જેનામાં કલેશ, કર્મ, વિપાક નથી અને ત્રણે કાળના ગુરુઓના પણ ગુરુ છે, જેમનામાં સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું છે, અને આમ છે અને તેમ છે તે તત્ત્વની વાત હું કરી રહ્યો છું” વગેરે વગેરે.

જ્યારે જ્યારે, ઈશ્વર વિષે વાત કરવી હોય ત્યારે ત્યારે તેમનું એક નામ રાખી દીધું હોય, તો તે નામથી સંબોધન કરી શકાય. તે નામ બોલીએ ત્યારે આપણને ખબર પડે કે, જેમનામાં ઉપરોક્ત ત્રિસૂત્રોક્ત સર્વ વિશેષતાઓ છે તેનું નામ આપણે બોલ્યા. જ્યારે જ્યારે આપણે ઈશ્વર વિષે વાતચીત કરવી હોય ત્યારે, “ઓમ્” એમ બોલીએ એટલે આપણને ઉપરોક્ત વિશેષતાવાળી સત્તાનો બોધ થાય. ટૂંકુંટય નામ, આવું સુંદર અને સાર્થક નામ આપી દીધું કે જેથી વાતચીતમાં સરળતા પડે અને ખોટો કાળક્ષેપ ન થાય અને ઘણોબધો બોધ પ્રાપ્ત થાય, તેથી તેમનું એક નામ “ઓમ્” રાખ્યું. તેને માટે પણ પ્રણવબોધ ષટ્સૂત્રીમાં એક દૃષ્ટાંત આપેલું છે મુંબઈનું. મુંબઈ એ એક ટૂંકું નામ છે. મુંબઈ અમુક જગ્યાનું નામ છે. તે જગ્યાનું જો કાંઈ નામ

રાખવામાં ન આવ્યું હોય અને ક્યારેક આપણે મુંબઈ વિષે કંઈ વાતચીત કરવી હોય તો કઈ રીતે કરી શકીએ? આપણો મિત્ર મુંબઈ જઈ આવે અને અહીં આવી આપણને મુંબઈ વિષે વાત કરે અને તેનું નામ “મુંબઈ” તેવું રાખેલું ન હોય, તો એ જગ્યા વિષેની વાતચીત કેવી રીતે કરે? તે વાતચીત કરવા માટે તેણે તે વાત કેટલી બધી લંબાવવી પડે? જેમકે, ભાઈ, તમે એક મહિનાથી દેખાતા નહોતા, તો ક્યાં ગયા હતા? તો એ ભાઈ આપણને જવાબ આપે કે, “હું એવી જગ્યાએ ગયો હતો કે જ્યાં એક મોટો દરિયો છે અને ત્યાં ઘણી મોટી મોટી હોટલો છે અને ત્યાં વિદ્યુતની ગાડીઓ દોડે છે અને ત્યાં એક મોટું બંદર છે, ત્યાં આવી એક મોટી જગ્યા છે અને ત્યાં આવું એક મોટું જોવાનું સ્થળ છે, ને એ આટલા મોટા વિસ્તારમાં પથરાયેલું છે ત્યાં ગયો હતો એક મહિનાથી, તેથી અહીં હાજર નહોતો.” જો તે જગ્યાનું કોઈ નામ ન રાખ્યું હોય તો, તેણે આમ કહેવું પડે. ત્યારે પેલા ભાઈ તેનો જવાબ આપે કે, “ઠીક, આમ છે, ને આમ છે, ને એવી એક જગ્યા છે ત્યાં તમે ગયા હતા.” એમ કેટલો બધો વાતનો ખોટો વિસ્તાર થાય! આમ વિસ્તાર ન થાય અને ટૂંકમાં પતાવી દેવાય તેટલા માટે તે આખી જગ્યાનું નામ રાખ્યું મુંબઈ. આ જગ્યાનું નામ રાખ્યું કેદારેશ્વર, તે જગ્યાનું નામ રાખ્યું અમદાવાદ. અમદાવાદ કહીએ એટલે સાંભળનારને, બોલનારને અને બધાને ખ્યાલ આવે કે આ કઈ જગ્યાની વાત કરી. મુંબઈ કહ્યું એટલે ખ્યાલ આવ્યો કે મુંબઈ. એટલે આ ટૂંકું નામ રાખી દીધું. તો આ જે ત્રણ સૂત્રો, અને એ ત્રણ સૂત્રોમાં ઈશ્વરની જે વ્યાખ્યા આપી, ઈશ્વરનું જે વર્ણન આપ્યું તેનું એક ટૂંકું નામ આપ્યું પ્રણવ=ઓમ્.

હવે જ્યારે જ્યારે આપણે ઓમ્ કહીએ ત્યારે આપણને ખબર પડે કે ઓમ્ એટલે શું. ઓમ્ એટલે ઉપરોક્ત વિશેષતા જે તત્ત્વમાં રહેલી છે તેનું નામ. સાંભળનારને અને બોલનારને આથી ઓમ્નો સાચો ખ્યાલ આવે. તો, હવે જ્યારે-જ્યારે ઓમ્ અથવા પ્રણવ બોલીશું ત્યારે, આપણને ખબર પડશે કે આ કોનું નામ લીધું. ઓમ્ એટલે ઈશ્વર, અને ઈશ્વર એટલે આગળ જે જે ગણાવવામાં આવ્યાં તે તે વિશેષણો જેનામાં છે તે. જેનામાં આવી વિશેષતાઓ સંભવી શકતી નથી તે કોઈ ઈશ્વર નથી. ઈશ્વર માત્ર એક જ છે અને તેમનામાં આ બધી જ વિશેષતાઓ છે.

ઉપર જે ઓમ્નું વર્ણન કરવામાં આવ્યું તે યોગશાસ્ત્રનાં સૂત્રોના આધારે કર્યું. એ ઓમ્નાં રહસ્યોને વધુ વ્યાપક અને વ્યાવહારિક રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

યોગશાસ્ત્રનો પ્રારંભ કરતાં પહેલાં હરવખતે આપણે દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચાર કરીએ છીએ. પ્રણવની મહત્તા એટલી જબરજસ્ત છે તે યોગના જિજ્ઞાસુઓ જાણે છે. યોગના જિજ્ઞાસુઓ માટે ઓમ્ની ઉપાસના બતાવવામાં આવી છે - કહેવામાં આવી છે. ઓમ્ના સાર્થક જપથી વિધ્નો અને ઉપવિધ્નો ટળી જાય છે તે આપણે આગળનાં સૂત્રોમાં જોઈશું. વળી, એ ઓમ્માં, પરમાત્માબોધક-વિષયક જે જે કાંઈ છે તે સર્વે છુપાયેલું છે - ગોઠવાયેલું છે તે સર્વેનો તેમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. ઓમ્ શબ્દ સિવાય બીજાઘણા બધા ઈશ્વરવાચક શબ્દો છે, પરંતુ તે બધા સંકીર્ણ અર્થવાળા છે. ઓમ્ શબ્દથી જેટલા વ્યાપક અને ઉદાર અર્થો વ્યક્ત થઈ શકે છે એટલા અર્થો બીજા કોઈ પણ શબ્દથી વ્યક્ત થઈ શકતા નથી. તેથી ઈશ્વરની ઉપાસના ઓમ્ શબ્દથી જ કરવાનું યોગાભ્યાસીને કહેવામાં આવ્યું તે બરાબર છે. ઓમ્નો દીર્ઘ ઉચ્ચાર કરવાથી પણ શરીરમાં ઘણાંબધાં રહસ્યાત્મક કંપનો અને સ્પંદનો થાય છે.

ઓમ્માં ત્રણ અક્ષરો આવેલા છે : ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’. તેમાં ‘મ્’ અડધો છે. એ ‘મ્’ને બોલતી વખતે બન્ને હોઠને બંધ કરવા પડે છે અને બંધ કર્યા પછી જો ખોલીએ નહીં, તો અડધા ‘મ્’નો ઉચ્ચાર બરાબર થાય છે, પણ બંધ કરીને પછી ખોલીએ તો ‘મ્’માં અ ભળી જાય છે. ‘મ્’ વ્યંજનમાં ‘અ’ સ્વર ભળી જવાથી તે આખો (મ) થઈ જાય છે. દરેક વ્યંજનમાં સ્વર હોવો જોઈએ. સ્વરની સહાયતા વિના કોઈ વ્યંજનનું અસ્તિત્વ જ નથી, અને કદાચ પ્રયત્ન કરીએ તો અડધો જ બોલી શકીએ. કોઈપણ વ્યંજનને બોલવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો તેમાં ‘અ’ સ્વર આવી જ જવાનો. ‘અ’ સ્વરની સહાયતા વિના વ્યંજનનો ઉચ્ચાર ન કરી શકીએ. બધા જ વ્યંજનો ‘અ’ની સહાયતાથી જ બોલી શકીએ છીએ. તમામ વાણી, સ્વરો અને વ્યંજનોથી જ બનેલી છે. વાણી બોલવા માટે ‘અ’ની જરૂર પડે છે. તે સિવાય વાણી બોલી ન શકીએ. આ રીતે વાણીનો મૂળ આધાર તે ઓમ્માં આવતો ‘અ’ છે. ‘અ’ની આટલી મોટી મહત્તા છે. તો ઓમ્, ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ ત્રણ અક્ષરોનો બનેલો છે. ‘મ્’ એમ બોલીએ છીએ ત્યારે બોલતાં પહેલાં હોઠને બંધ કરવા પડે છે. તે હોઠને બંધ જ રાખીએ તો ‘મ્’નો ઉચ્ચાર થઈ શકે છે. હોઠને ખોલી નાખીએ તો તેમાં ‘અ’ ભળી જાય છે. ઓમ્... ઓમ્... (હોઠ બંધ હોય તે સ્થિતિમાં) તો તેમાં ‘મ્’ અડધો આવ્યો, પછી હોઠને ખોલીએ અને બોલીએ તો ‘મ્’માં ‘અ’ આવી ગયો, આખા ‘મ્’નો ઉચ્ચાર થયો. પરંતુ, જો અડધો ‘મ્’ બોલવો હોય તો હોઠને બંધ જ રાખવા પડે. જેમકે, પહેલાં ‘ઓ’ અને પછી ‘મ્’ અથવા તો ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ તો તેમાં

‘મ્’ બોલતી વખતે બંધ હોઈથી તેને જેટલો લંબાવવો હોય તેટલો લંબાવી શકાય, પણ જો હોઈ ખોલીએ તો તેમાં ‘અ’ ભળી જાય. પરંતુ, હોઈને ખોલીએ નહીં, તો અડધા ‘મ્’ નો ઉચ્ચાર થઈ શકે. ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ બોલતી વખતે જ્યારે હોઈ ભેગા થાય ત્યારે હોઈને બંધ રાખીને જ ધ્વનિને ચાલુ રાખીએ તો, તે ધ્વનિથી (ગુંજારથી) મેરુદંડમાં એવાં અલૌકિક અને દિવ્ય સ્પંદનો થાય છે કે જેથી આરોગ્ય અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં ઘણી સહાયતા મળે છે. તેનાથી અતીન્દ્રિય જ્ઞાન (ઈન્દ્રિયો દ્વારા જે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી થઈ શકતી એવું જ્ઞાન) પ્રાપ્ત કરવા માટે જેવા અધિકારની જરૂર છે એવો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. તેવો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવા માટે સુષુપ્તમામાંનાં અમુક કેન્દ્રો જાગૃત થવાં જોઈએ. તે કેન્દ્રોમાં જાગૃતિ, આવી રીતના ઓમ્ના દીર્ઘ ઉચ્ચારથી લાવી શકાય છે; તે કેન્દ્રોને ઉત્તેજિત કરી શકાય છે; તે કેન્દ્રોને ઉત્તેજિત કરી તેમાં જાગૃતિ લાવી શકાય છે.

દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચારથી તે કેન્દ્રોમાં એવો અધિકાર આવે છે કે જેથી અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં સહાયતા મળે છે. દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચાર વખતે, બંધ હોઈ મ્ નો ગુંજારવ થતો હોય ત્યારે મેરુદંડ ઉપર આંગળી રાખીશું તો ખ્યાલ આવશે કે તેમાં કેવી ઝણઝણાટી થઈ રહી છે, તેમાં કેવાં કંપનો થઈ રહ્યાં છે! તે કંપનોથી મેરુદંડ ઉત્તેજિત થાય છે. યોગશાસ્ત્રમાં બોતેર કરોડ નાડીઓનો જે ઉલ્લેખ છે તેમાં ઈડા, પિંગળા અને સુષુપ્તમા એ ત્રણ મુખ્ય કહેલી છે. સુષુપ્તમામાં પણ ચિત્રા, વજ્રા અને બ્રહ્મ નાડીઓનો સમાવેશ થાય છે. મેરુદંડની અંદર ત્રણ નાડીઓ છે અને તેમાં મુખ્ય સુષુપ્તમા છે અને સુષુપ્તમામાં પણ આ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ નાડીઓ કે જેમનું નામ ચિત્રા, વજ્રા અને બ્રહ્મ નાડીઓ છે તે મુખ્ય છે. બ્રહ્મ નાડીમાં થઈને કુંડલિની ઉપર મસ્તકમાં જાય છે. મૂલાધારમાં રહેલી કુંડલિની (સુપ્તશક્તિ)નું જાગરણ થાય છે. કુંડલિની એટલે કુંડલ વળીને પડેલી હોય તે. એટલે કે જે શક્તિથી હજુ આપણે કામ નથી લેતાં તે. જે અને જેટલી શક્તિઓ આપણામાં છે તે સર્વ શક્તિઓ દ્વારા આપણે કામ નથી લેતા. જેટલી શક્તિ છે તેના એક-અમુક અંશને જ વાપરી રહ્યા છીએ. બાકીની તો ઘણીબધી શક્તિ એમ ને એમ જ અનામત પડેલી છે. **અનામત પડેલી તે શક્તિનો પણ ઉપયોગ કરી શકવો તેનું નામ કુંડલિની શક્તિનું જાગરણ.**

આમાં (આ શક્તિમાં) નથી તો કાંઈ જાગરણ કે નથી તો કાંઈ ઊંઘ. આ તો સ્થૂળ શબ્દો છે. વાતચીતના સહારા માટે શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યા વિના છૂટકો નથી, તેથી જાગરણ અને સુપ્ત શબ્દો વપરાયા છે. તેથી, તેના માટે “કુંડલિની” તે મુખ્ય

શબ્દ છે. કુંડલિની એટલે કે કુંડલ વળીને પડેલી, સંકોચાઈને પડેલી. આપણા જીવનમાં આપણે જે કાંઈ કરી રહ્યાં છીએ તેમાં આપણામાં રહેલી જે શક્તિ છે તેનો અમુક અંશ જ આપણે વાપરીએ છીએ, અમુક અંશનો જ ઉપયોગ કરીએ છીએ. ચાહે મોટા કવિ થઈ જઈએ કે ચાહે મોટા પ્રોફેસર, ચાહે મોટા ડૉક્ટર થઈ જઈએ કે ચાહે મોટા વકીલ; ચાહે મોટા વૈજ્ઞાનિક થઈ જઈએ કે ચાહે મોટા એન્જિનિયર — તે સર્વમાં શક્તિના અત્યલ્પ અંશનો જ વ્યય થયો. બાકીની બધી પડી રહી. તે શક્તિનો પણ, જો આપણે ઉપયોગ કરતા થઈ જઈએ, ઉપયોગ કરી શકીએ તો આપણી કુંડલિની જાગી છે તેમ સમજવું. “કુંડલિની શક્તિની જાગૃતિ”નો સાચો અર્થ આ છે.

આમ, ઉપર જે દીર્ઘ પ્રણવના ઉચ્ચારની વાત આવી તેનાથી મેરુદંડમાં વિશેષ કંપનો થાય છે કે જેથી તેમાં રહેલી સુષુમ્ણા નાડી અને સુષુમ્ણાની અંદર રહેલી ચિત્રા, વજ્રા અને બ્રહ્મ નાડી છે ત્યાં સુધી ઠેઠ તેની ઉત્તેજના, તેની ગતિ, તેની હલચલ પહોંચે છે અને તેથી તે શુદ્ધ-પરિશુદ્ધ થાય છે. અને પરિશુદ્ધ થવું એટલે સૂક્ષ્મ પ્રાણનો (વિદ્યુતશક્તિનો) તેમાં પ્રવેશ થઈ શકવો—પ્રવેશ થઈ શકે એવી સ્થિતિમાં એનું થવું. દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચારની આવી જબરજસ્ત મહત્તા છે. તેથી યોગસાધકો માટે ઈશ્વરની ઉપાસના, ગુરુઓના ગુરુની ઉપાસના, પરમ ગુરુની ઉપાસના “ઓમ્”-થી કરવાની કહી છે. ઈશ્વરનું મુખ્ય નામ ઓમ્ છે, જે ઈશ્વરના સાચા અર્થનો બોધ કરાવવાવાળું છે. આ રીતે ઓમ્ની ઘણી મોટી મહત્તા છે.

દરેકેદરેક સંપ્રદાયે કોઈ ને કોઈ રીતે ઓમ્નો સ્વીકાર કર્યો છે, તેને સર્વશ્રેષ્ઠ માન્યો છે. વળી, વૈજ્ઞાનિક રીતે જોતાં જ્યાં પણ કોઈ કાર્ય હોય, ત્યાં સ્પંદનો હોય છે અને જ્યાં સ્પંદનો હોય ત્યાં તે સ્પંદનોનો એક ધ્વનિ હોય છે. કલ્પની શરૂઆતમાં એટલે કે મહાપ્રલય પૂરો થાય અને કલ્પની શરૂઆત થાય - સ્થૂળ જગતની શરૂઆત થાય ત્યારે, સૃષ્ટિરચનારૂપ આદિકારણમાંથી આદિકાર્યરૂપ સ્પંદનો નીકળે છે. જ્યાં સ્પંદનો ત્યાં ધ્વનિ એ ન્યાયે તેમાંથી એક વિશેષ પ્રકારનો ધ્વનિ નીકળે છે. તે વખતે જે ધ્વનિ નીકળે છે તે દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચારને ખૂબ મળતો હોય છે. તેથી પ્રણવ ધ્વન્યાત્મક છે, વર્ણાત્મક નથી. પણ, ઉપાસના માટે તે ઓમ્ને વર્ણાત્મક સ્વરૂપ આપવામાં આવ્યું છે. વર્ણાત્મક અને ધ્વન્યાત્મક એટલે શું? ક, ખ, ગ, ઘ, ઈત્યાદિ બધા વર્ણો છે. ઓમ્નું વર્ણાત્મક સ્વરૂપ અ, ઉ અને મ્ છે. પ્રણવનું ધ્વન્યાત્મક સ્વરૂપ તે તો વર્ણનનો વિષય જ નથી. તેથી ઓમ્ તે વાસ્તવિક રીતે વાણીનો વિષય નથી. ઓમ્ ધ્યાન દ્વારા અનુભવવાનો વિષય છે. ઓમ્ના ચાર પાદ (પગ) છે.

પ્રથમ પાદ, બીજો પાદ, ત્રીજો પાદ અને ચોથો પાદ. આ રીતે વિશ્વ, તૈજસ અને પ્રાણ તથા વિરાટ, હિરણ્યગર્ભ અને ઈશ્વર વગેરેની સમજ અપાય છે. તે જ રીતે જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીય એ ચાર અવસ્થાને સમજાવવામાં આવે છે. ઓમ્ની ત્રણ માત્રાઓ છે અને ચાર પાદ છે. અ, ઉ અને મ્ એ ત્રણ તેમની માત્રાઓ છે અને તે જ પ્રમાણે ચાર પાદ છે. પ્રથમ પાદમાં જ સમસ્ત ભૂતાત્મક જગતનો સમાવેશ થઈ જાય છે. પ્રથમ પાદ અ, બીજો પાદ ઉ અને ત્રીજો પાદ મ્ એટલે જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ. ચોથો પાદ “વિરામ” જ્યાં કાંઈ જ નથી. તુરીય એટલે જ્યાં જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ અવસ્થા નથી એવી ચોથી (ચતુર-તુર્યા) અવસ્થામાં પ્રવેશ કરવો. ઓમ્નો જપ કરતાં કરતાં, ‘અ’નો જપ ચાલતો હોય તેમાંથી ‘ઉ’ ના જપમાં જાય, તેમાંથી ‘મ્’ ના જપમાં જાય પછી ત્રણે વર્ણોનો લોપ થઈ જાય, જ્યારે સમાધિ દશામાં પહોંચી જવાય, અસંપ્રજ્ઞાત યોગમાં પહોંચી જવાય ત્યારે જે સ્થિતિ વિરામ કે જે ચોથો પાદ અવ્યક્ત છે તે. ત્રણ પાદ વ્યક્ત છે અને ચોથો પાદ વિરામ અવ્યક્ત છે. આમ, શાસ્ત્રોમાં ઓમ્ને સમજાવવાનો ખૂબ વિસ્તારપૂર્વક અને તાત્વિક રીતે પ્રયત્ન થયેલો છે. અત્યારે દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચાર કર્યો તેમાંથી ઘણીબધી વાત યાદ આવી ગઈ અને શક્ય તેટલી તમને કહેવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તો આવી રીતે અ, ઉ અને મ્ ઓમ્ છે. તેને આપણે વિશેષ રીતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. જેમ કે,

સમસ્ત વિશ્વનું જે કાંઈ સત્સાહિત્ય છે તે બધું જાણવાની આપણને ઈચ્છા થાય છે. આ તેલનાર ગામના ગ્રંથાલયમાં અસંખ્ય ધાર્મિક ગ્રંથો છે. તેમાંથી અમુક ગ્રંથો આપણે વાંચીએ. આપણને તો તે બધા જ ગ્રંથો વાંચવાની જિજ્ઞાસા હોય, પણ તે કાંઈ પૂરી થઈ શકે? તે જિજ્ઞાસાને આપણે સંતોષી ના શકીએ. આ તો તેલનાર ગામની વાત થઈ. પરંતુ, આખા ગુજરાતમાં જેટલા ધાર્મિક ગ્રંથો હોય તેમાં શું છે તે જાણવાની આપણને ઈચ્છા થાય, પણ તે કાંઈ પૂરી થઈ શકે? તેથી આગળ આખા હિન્દુસ્તાન અને આખા વિશ્વમાં તો કેટલું સત્-સાહિત્ય હોય? તેમાં પણ શું છે તે જાણવાની ઈચ્છા આપણને થાય, પણ તે તો પૂરી કરી જ કેવી રીતે શકીએ? તો, તે પૂરી કરવા માટે શું કરવું? તેના માટે, પરમ કૃપાળુ યોગીઓએ, આચાર્યોએ, સંતોએ પ્રયત્ન કર્યો છે. સમસ્ત વિશ્વમાં પથરાયેલું જે સત્-સાહિત્ય તેને તેમણે સંક્ષિપ્ત કરી નાખ્યું. એ બધા સત્-સાહિત્યનો નિયોડ - સમસ્ત વિશ્વના સત્-સાહિત્યનો નિયોડ, તેનું સત્ત્વ-તત્ત્વ ચાર વેદમાં મૂકી દીધું. સમસ્ત સત્સાહિત્યનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ આ ચાર વેદોના સ્વરૂપે કરી નાખ્યું. પરંતુ, તે ચાર વેદ પણ, જે વૈદિક ભાષા જાણતા હોય

તેના માટે જ ઉપયોગી થયા. પણ, જો સામાન્ય મનુષ્યોને સમસ્ત વિશ્વનું સત્સાહિત્ય જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય, તો તેની જિજ્ઞાસા કેવી રીતે પૂરી થાય? તો તેને માટે ફરીને પ્રયત્ન થયો. આ વેદનું હજુ કોઈ સંક્ષિપ્ત અને સુચારુ સ્વરૂપ હશે? તો તેનો જવાબ યોગીઓએ આપ્યો કે, હા, છે. અને તે વેદનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ કરવામાં આવ્યું તે થયું ત્રિપદાગાયત્રી, ત્રણ પદવાળી ‘તત્ સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો ન : પ્રચોદયાત્ ।’ આ તેનાં ત્રણ પદો છે. વેદોનું દોહન કરી અને ગાયત્રીરૂપી દૂધ લઈ લીધું. ચારે વેદોનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ તે આ ત્રિપદાગાયત્રી. મનુષ્યના લોભને થોભ નથી. તે વિચારવા લાગ્યો કે, આ તો ઘણું બધું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ થયું ખરું, પણ આથી પણ વધુ સંક્ષિપ્ત થઈ શકતું હોય તો કેવું સારું! તેથી તેણે યોગીજનોને—આચાર્યજનોને પ્રશ્ન કર્યો કે, આથી પણ વધુ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ ખરું? તો કૃપાળુ સંતોએ તેનું પણ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ બનાવી આપ્યું, અને તે થઈ ત્રણ મહાવ્યાહતિઓ, જે ગાયત્રીમંત્રની આગળ મૂકવામાં આવે છે : ભૂઃ ભુવઃ સ્વઃ. હજુ પણ વધુ ટૂંકું સ્વરૂપ જાણવાની ઈચ્છા થઈ, તો તેનું પણ ટૂંકું સ્વરૂપ કરી આપ્યું. એ થયું અ, ઉ અને મ્. તો આવી રીતે સમસ્ત વિશ્વનું જે સત્સાહિત્ય તેનું છેલ્લામાં છેલ્લું અતિસંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ તેનું નામ અ, ઉ અને મ્. આથી પણ ટૂંકું સ્વરૂપ જાણવાની ઈચ્છા થઈ ત્યારે અનુભવી ગુરુજનોએ કહ્યું કે, આથી ટૂંકું સ્વરૂપ હવે નથી. હવે જો આથી ટૂંકું સ્વરૂપ જોઈતું હોય તો અ, ઉ અને મ્ નો એક સ્વરથી - એક લયથી ઉચ્ચાર કરો અને એ ઉચ્ચાર કરવાથી જે ધ્વનિ કર્ણગોચર થાય તે તેનું ટૂંકું સ્વરૂપ સમજો. તે તેનું સ્વયંભૂ સ્વરૂપ છે. તેનું સ્વયંભૂ સ્વરૂપ શું થયું? અ, ઉ અને મ્ ને લયથી બોલીએ તો શું સંભળાય છે? તો “ઓમ્” (ૐ) એવો ધ્વનિ સંભળાય છે.

અ, ઉ અને મ્ ને વચ્ચે વિરામ આપ્યા સિવાય ઝડપથી બોલીએ ત્યારે “ઓમ્” ધ્વનિ સંભળાય છે. આવી રીતે ઓમ્ થયો, આવી રીતે આપણા હાથમાં ઓમ્ આવ્યો. સમસ્ત વિશ્વના સત્સાહિત્યનું છેલ્લામાં છેલ્લું અતિસંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ તે “ઓમ્”. આજ સુધી આપણે ઓમ્ બોલતા હતા ત્યારે આપણા મનમાં તેનો જે અર્થ હતો, જે જ્ઞાન હતું તેના કરતાં હવે જ્યારે ઓમ્ બોલીશું ત્યારે જ્ઞાન અને અર્થમાં ઘણો વધારો થયેલો હશે. ઓમ્ એટલે શું? ઓમ્ને થોડો વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો એટલે થયા ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’; અને ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ને થોડા વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યા તો થઈ ભૂઃ ભુવઃ સ્વઃ રૂપી મહાવ્યાહતિઓ. અને મહાવ્યાહતિઓને થોડી વિસ્તૃત કરવામાં આવી તો થઈ ત્રિપદાગાયત્રી; અને ત્રિપદાને થોડી વિસ્તૃત કરવામાં આવી તો થયા ચાર

વેદ; અને ચાર વેદને વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યા, તો થયું વિશ્વ સમસ્તનું સત્સાહિત્ય. વિશ્વ સમસ્તના સત્સાહિત્યનો નિચોડ તેનું અતિસંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ તે થયો “ઓમ્”. જો આવું ટૂંકું સ્વરૂપ આપણને ન આપવામાં આવ્યું હોત, તો સમસ્ત વિશ્વના સત્સાહિત્યનો લાભ આપણે ન લઈ શકત. તેનો લાભ લેવા માટે પરમ કૃપાળુ આચાર્યોએ, અહેતુકી કૃપાવાળા યોગીજનોએ તેનું ટૂંકું સ્વરૂપ કરીને આપણને આપી દીધું કે આ તેનો નિચોડ છે. તમે ઓમ્નો ઉચ્ચાર માત્ર કરશો તો તેમાં સમસ્ત વિશ્વમાં પથરાયેલું જે સત્સાહિત્ય છે તે આવી જશે, તેનો ઉચ્ચાર થશે - તેનું ગાન થશે - તેની ઉપાસના થશે. તો આ રીતે આજે આપણે ઓમ્ને વધુ સારી રીતે સમજ્યા, વધુ વ્યાવહારિક રીતે સમજ્યા અને વધુ સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ રીતે પણ સમજ્યા. સામાન્ય મનુષ્ય જે રીતે સમજી શકે તેવી સામાન્ય સમજણથી સમજ્યા. આ રીતે ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ને સમજ્યા.

આપણે બધા જિજ્ઞાસુઓ, સાધકો, ધાર્મિક વૃત્તિવાળા મનુષ્યો, કલ્યાણના માર્ગ ઉપર ચાલવાની ઈચ્છાવાળા પથિકો જે ભેગા થઈએ છીએ તે બધાનું એક નામ આપ્યું છે : “ઓમ્પરિવાર”. હવે તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીએ.

આપણે ધાર્મિક વૃત્તિવાળા બધા કલ્યાણ ઈચ્છુક જીવો ભેગા થઈએ છીએ તેને જુદાં જુદાં નામ ન આપતાં એક નામ આપ્યું, “ઓમ્પરિવાર” - ઓમ્ના ઉપાસકો. ઓમ્પરિવારમાં જે ભેગા મળીએ છીએ તેનો તો તેમાં સમાવેશ થઈ જ જાય છે, પણ જે ઓમ્પરિવારમાં નથી આવતા તે તમામનો ઓમ્પરિવારમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. ઓમ્ને જે આ રીતે સમજે છે તેનો, ઓમ્ને જે માને છે તેનો, ઓમ્ તરફ જે પ્રેમ રાખે છે તેનો તો આપણે ઓમ્પરિવારમાં સમાવેશ કરી જ લીધો છે; પણ જેને ઓમ્નું આવું જ્ઞાન નથી તેમનો પણ, જે ઓમ્ને માનતા નથી તેમનો પણ અનાયાસે જ ઓમ્પરિવારમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. કેવળ મનુષ્યોનો જ નહીં, પણ પશુઓ અને પક્ષીઓનો પણ ઓમ્પરિવારમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. આ બધું કેવી રીતે? તેનું રહસ્ય હવે ખૂલે છે. તે બધાંને આપણે ઓમ્પરિવારનાં શા માટે કહીએ છીએ? પશુઓ, પક્ષીઓ અને મનુષ્યો તમામને; બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર ચારે વર્ણોમાંથી બધાંને; બધા જ સંપ્રદાયોને, બધા જ દેશોને, બધા જ દેશવાસીઓને - ચાહે હિન્દુસ્તાનમાં રહેતા હોય કે હિન્દુસ્તાનની બહાર રહેતા હોય તે તમામને આપણે ઓમ્પરિવારમાં ગણી લીધા છે. શા માટે? કઈ રીતે આપણે તેમને ઓમ્-પરિવારના કહીએ છીએ? આ રીતે :

જગતના સત્-સાહિત્યનું છેલ્લું સ્વરૂપ જે ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ તેમાં પ્રથમ

આવ્યો ‘અ’, બીજો ‘ઉ’, ત્રીજો ‘મ્’. ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ એ ત્રણ વિના કોને ચાલી શકે છે? કોઈને નથી ચાલી શકતું. તે ત્રણનો આશરો સર્વેએ લેવો પડે છે, ચાહે ગુજરાતી, સંસ્કૃત, અંગ્રેજી, ઉર્દૂ, સિંધી, ફારસી, જર્મન કે રશિયન ભાષા હોય- જગતની કોઈ પણ ભાષા હોય તે દરેક ભાષામાં ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ તો આવશે જ. ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ના ઉચ્ચાર કર્યા વિના કોઈ પણ ભાષાભાષીને ચાલી જ ન શકે. દરેક ભાષાભાષીને તેનો ઉપયોગ કરવો જ પડે છે, તેની મદદ લેવી જ પડે છે. આ રીતે સૌ ઓમ્ના ઉપાસકો કહેવાય. ચાહે તેઓ ઓમ્ને સમજતા હોય કે ના સમજતા હોય, ઓમ્ના પ્રેમી હોય કે પ્રેમી ન હોય, માનતા હોય કે માનતા ન હોય, તોયે તે સર્વે જાણ્યેઅજાણ્યે આ રીતે ઓમ્ની જ ઉપાસના કરી રહ્યા છે. અને તેથી તેઓ સર્વે પણ ઓમ્પરિવારમાં જ આવી ગયા. ચાહે જાણીને ઉપાસના કરતા હોય કે ચાહે અજાણ્યે કરતા હોય, પણ ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ વિના કોઈને ચાલતું નથી. જ્યારે પણ બોલવું પડે ત્યારે ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ આવી જ જાય છે. હમણાં થોડી વાર પહેલાં જ આપણે વાત કરી કે, “અ” સ્વર વિના કોઈપણ વ્યંજનનો ઉચ્ચાર થઈ જ ન શકે. ક, ખ, ગ, ઘ, ચ, છ એ બધામાં “અ” આવે જ. ‘અ’ ન આવે તો ક નો ઉચ્ચાર કેવી રીતે થઈ શકે? આ કક્કો અને બારખડીને ‘અ’ વિના ચાલી ન શકે. દરેકને ‘અ’ની સહાયતા લેવી પડે છે. તેથી ઓમ્ની જે ત્રણ માત્રાઓ ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ તેના વિના પણ કોને ચાલે? તો આવી રીતે જાણ્યેઅજાણ્યે સૌ ઓમ્ના જ ઉપાસકો છે અને તેથી સર્વે કોઈ ઓમ્પરિવારવાળા જ છે. ઓમ્પરિવાર કાંઈ નાનો નથી. ઓમ્પરિવાર એટલે સમસ્ત જીવજગત અને તેથીયે આગળ વધીને કહીએ તો સમસ્ત જડચેતન જગત. આ રીતે ઓમ્પરિવાર નામ સાર્થક થાય છે. આ તો મનુષ્યની વાત કરી. હવે તેથી આગળની પશુપક્ષીની વાત સમજાવે.

સામે ઝાડ ઉપર કાગડો બેઠો બેઠો બોલતો હતો : “કા...કા...” આ ચકલી બોલી રહી છે : “ચી...ચી...”. “કા” માં ક અને આ આવે છે અને “ચી” માં ચ અને ઈ આવે છે. ‘ઈ’ માં અને ‘આ’ માં ‘અ’ છે. ‘અ’ને છોડીને કોઈ, કંઈ પણ ઉચ્ચાર કરી શકે છે? તે જ પ્રમાણે ભેંસ, ગાય, ઘોડો, હાથી ઈત્યાદિ. ભેંસ ભાંભરતી હોય ત્યારે ભાં...ભાં... અને નાનો વાછરડો બોલતો હોય ત્યારે અમ્મા... અમ્મા... થાય છે. પશુપક્ષીઓ પણ પોતાની ભાષા ‘અ’ને છોડીને બોલી નથી શકતાં. તો આ રીતે મનુષ્ય, પશુ અને પક્ષી તે તમામ ઓમ્નાં જ ઉપાસકો છે અને તેથી ઓમ્પરિવારવાળાં જ છે. તો, આ રીતે ઓમ્પરિવારને વ્યાપક અર્થમાં સમજવાનો

પ્રયત્ન કર્યો કે જેથી આપણે એમ ન સમજી બેસીએ કે ફક્ત આપણે જ ઓમ્પરિવારમાં છીએ અને આપણા મંડળમાં જે ન આવતાં હોય તે ઓમ્પરિવારની બહાર છે. આપણે તો સર્વને ઓમ્પરિવારવાળાં જ માનવાનાં છે. બીજાં આપણને ઓમ્પરિવારવાળાં ન માને તો કાંઈ નહીં, પણ આપણે તો બીજાં બધાંને ઓમ્પરિવારવાળાં જ માનવાનાં છે. એટલે કે ઓમ્પરિવારનાં જ હોય, આપણા પરિવારનાં જ હોય, આપણાં કુટુંબીજનોમાંનાં જ હોય તેમ. બીજાં આપણાં તરફ પ્રેમ રાખે કે ન રાખે પણ આપણે તો તેમના તરફ પ્રેમ રાખવાનો જ છે.

આમ, ઓમ્નું આ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ સમજ્યા. આ રીતે, બધાં જ ઓમ્નાં ઉપાસકો કઈ રીતે છે તે સિદ્ધ થયું. સૌ ઓમ્નાં જ ઉપાસકો છે, સૌ ઓમ્ની જ ઉપાસના કરી રહ્યાં છે તે વાત આ રીતે આપણે ઘટિત કરી.

હવે ઓમ્ની આકૃતિ વિષે થોડી વાત સમજાવે. આકૃતિ તમે જોઈ છે. ત્રગડા (૩) જેવી અને અંદર એક બીજી લાઈનથી કૂંડાળું થાય છે (ૐ) તેની ઉપર એક અર્ધચંદ્ર છે () : તેમાં એક, બિંદુ આવે છે (•) તેને બિંદુ કહેવામાં આવે છે તેથી તેના માટેનો એક શ્લોક છે :

ઓમ્કારં બિંદુસંયુક્તં, નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ

કામદં મોક્ષદં ચૈવ, ઓમ્કારાય નમો નમઃ

અર્થ: બિંદુથી યુક્ત-સંયુક્ત એવા ઓમ્નું યોગીઓ નિત્ય ધ્યાન કરે છે અને તેથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે. બિંદુથી યુક્ત એટલે તેના ઉપર જે મીંડું કરવામાં આવ્યું છે તે. તેને બિંદુ કહેવામાં આવે છે. મીંડું અને બિંદુ એ બન્નેમાં શો ફરક છે? આ-૦ મીંડું છે તેની વચ્ચેનો ભાગ ખાલી છે, આ-● બિંદુ છે તેનો અંદરનો ભાગ ભરેલો છે. અંદરનો ભાગ ભરેલો છે તેથી બ્રહ્મનો વાચક છે. બ્રહ્મ ખાલી નથી, સર્વત્ર ભરેલું છે. આ રીતે મીંડું અને બિંદુ એ બેમાં ફરક છે. બિંદુ એટલે બ્રહ્મત્વથી ભરેલું. આ થયું “ઓમ્કારં બિંદુસંયુક્તં” = બિંદુથી સંયુક્ત થયેલા એવા ઓમ્નું. ઓમ્ ઉપર જે બિંદુ કરવામાં આવે છે તે બિંદુને હટાવી દેવામાં આવે તો તે ઓમ્ નથી રહેતો, કેવળ એક આકૃતિમાત્ર રહી જાય છે. એ ઓમ્ ઉપર બિંદુ મૂકવામાં આવે ત્યારે જ તેને ઓમ્ કહેવામાં આવે છે, ત્યારે જ તે ઈશ્વરવાચક થઈ શકે છે. તે બિંદુને (એ બિંદુની આકૃતિ ગોળ હોવી જોઈએ) કોઈ કોઈ જગ્યાએ આપણે ચોરસ જોઈએ છીએ - ચાર ખૂણાવાળી; તે બરાબર નથી, કેમકે ચોરસ આકૃતિ કરીએ તો તેની એક

સીમા નક્કી થઈ ગઈ. ચાર ખૂણા પડ્યા. એક લીટી પૂરી થઈ. પછી બીજી પૂરી થઈ, પછી ત્રીજી અને ચોથી લીટી પૂરી થઈ. આમ, તેની સીમા મર્યાદિત થઈ જાય છે, જ્યાં લીટી પૂરી થઈ જાય છે ત્યાં. અહીં તો સીમારહિતપણું બતાવવાનું છે. અસીમ-નિઃસીમ-અમર્યાદિ-સર્વવ્યાપક. તેનું સર્વવ્યાપકપણું, તેની કોઈ મર્યાદા નથી, તેની કોઈ સીમા નથી તે તો ગોળ આકૃતિ જ બતાવી શકે. ગોળ આકૃતિ સીમારહિતપણાની બોધક છે. ગોળ એટલે કે જેની સીમા જ ન આવે. ગોળ આકૃતિ ઉપર આંગળી ફેરવીએ તો આંગળીને ક્યાંય રોકાવાપણું જ ન આવે, તેથી નિઃસીમપણાનો, સર્વ-વ્યાપકપણાનો બોધ થાય છે. ઓમ્ ઉપર જે બિંદુ છે તે ગોળાકારમાં કરવું જોઈએ. જો ગોળાકારમાં હોય તો જ તે “બિંદુ” કહેવાય. ચોરસ હોય તેને બિંદુ ન કહી શકાય. આ રીતે બિંદુને સમજ્યા.

વિશ્વનું જે સત્સાહિત્ય તેનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ કર્યું તો તે ઓમ્ થયો. બિંદુ ઓમ્ની આકૃતિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ છે. ઓમ્ની આકૃતિને અતિસંક્ષિપ્ત ચીતરવી હોય તો ફક્ત બિંદુ ચીતરીશું તો પણ ચાલશે. બિંદુ તે ઓમ્ની આકૃતિનું ટૂંકું સ્વરૂપ - સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ થયું. તે તેની લઘુલિપિ થઈ. કેવળ, જ્યારે બિંદુ કરીએ ત્યારે તે ઓમ્ની આકૃતિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ થયું. જે બિંદુ આપણે આપણા કપાળમાં ચાંદલારૂપે કરીએ છીએ તે બિંદુને હવે આપણે ઉપરોક્ત રીતે સમજવાનું છે. ઓમ્ના સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપને આ રીતે અપનાવી લેવામાં આવ્યું છે. એ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપથી, એ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપના માધ્યમથી ઓમ્ને આ રીતે સર્વમાન્ય કરી લેવામાં આવ્યો છે. બિંદુરૂપે ઓમ્ને કપાળમાં મૂકવામાં આવે છે. ચાહે સહજાનંદ કે રામાનંદ કે શિવાનંદ કે શકત્યાનંદ કે જૈનસંપ્રદાય હોય તેમાં બિંદુને કપાળમાં મૂકવામાં આવે છે. તે બિંદુ શું છે? ઓમ્ની આકૃતિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ. આ રીતે કપાળમાં તે ઓમ્ને ચીતરવામાં આવ્યો. ઓમ્ના ટૂંકા સ્વરૂપને મૂકવામાં આવ્યું. ઓમ્ની આ રીતે પૂજા-ઉપાસના કરવામાં આવી.

શક્તિસંપ્રદાયમાં માતાજીના હાથમાં ત્રિશૂળ હોય છે તે શું છે? એ ત્રિશૂળ પણ ઓમ્ની આકૃતિનું થોડું પરિવર્તિત સ્વરૂપ છે. ઓમ્ના વચ્ચેના વળેલા પાંખડાને સીધું કરી નાંખીએ તો ત્રિશૂળની આકૃતિ થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે : ॐ, ॐ, ॐ

આ રીતે માતાજીના હાથમાં જે ત્રિશૂળ છે તે પણ ઓમ્ની જ આકૃતિ છે. તેનું નામ જ શું છે? ત્રિ + શૂળ = ત્રિશૂળ. ઓમ્માં પણ ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ એમ ત્રિ-ત્રણ છે. ત્રિ + શૂળ એટલે ત્રણ શૂળોને દૂર કરવાવાળું. આધ્યાત્મિક, આધિદૈવિક અને

આધિભૌતિક. આમ ત્રણ પ્રકારની શૂળો-કાંટાઓ છે એ ત્રણે પ્રકારના કાંટાઓમાંથી જેની સહાયતા દ્વારા મુક્ત થવાનું છે તેનું નામ ત્રિશૂળ. તેથી ત્રિશૂળ તે પણ ઓમ્નું જ સ્વરૂપ છે.

માતાજીનું એક નામ ઉમિયા - ઉમિયામાતા છે. ગુજરાતમાં પટેલભાઈઓ છે તેમાં કડવા પાટીદાર અને લેઉઆ પાટીદાર એમ બે ભાગ છે. કડવા પાટીદારનાં કુળદેવી ઉમિયામાતાજીનું મંદિર ઊંઝામાં છે. પાર્વતી-ઉમિયા-ઉમૈયા તથા ઉમા એ બધા શબ્દો સમાનાર્થી છે. “ઉમા” શબ્દમાં પણ ઓમ્ના ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ એ ત્રણ અક્ષરો રહેલ છે. “ઉમા” શબ્દમાંના ત્રણેય અક્ષરોને જુદા કરીએ તો ‘ઉ’, ‘મ’ અને ‘અ’ થાય છે. “મા” માં બે અક્ષરો રહેલા છે ‘મ’ અને ‘અ’. ઉમાનો પહેલો અક્ષર ‘ઉ’ અને બીજો ‘મ’ અને ત્રીજો ‘અ’. આ રીતે ત્રણ અક્ષરો થયા. માતાજીના નામમાં, માતાજીનું જે નામ ઉમા છે, તે ઉમા શબ્દ ‘ઉ’, ‘મ’ અને ‘અ’ થી બનેલો છે. ઓમ્માં ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ આવે છે. અક્ષરોના ક્રમમાં થોડો ફરક થઈ ગયો છે. ઉમા શબ્દમાં ‘ઉ’, ‘મ’ અને ‘અ’ છે, અને ઓમ્માં ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ છે. અક્ષરો તો ત્રણેય એના એ જ છે, એકેય જુદો નથી. પરંતુ, ક્રમભેદ છે. ક્રમમાં અંતર પાડી દેવામાં આવ્યું છે. આ રીતે જોતાં ઉમામાતાના જે ઉપાસકો છે (ઊંઝામાં જેમનાં કુળદેવી ઉમામૈયા-ઉમિયામૈયા છે તેને જે માનનારાં છે) તે હકીકતમાં શાનાં ઉપાસકો છે? તેઓ ઓમ્ને માને છે. તેમને પોતાને ભલે ખબર નથી. પણ તેમના ઈષ્ટદેવ ઓમ્ છે. તે સર્વે ઓમ્નાં જ ઉપાસકો છે. આ રીતે જોતાં, ઊંઝામાં ઉમિયામૈયાનું જે સ્થાન છે તેને ઓમ્નું સ્થાન, ઓમ્પીઠ કે ઓમ્ગુરુપીઠ કહી શકાય. આ તત્ત્વની વાત થઈ. તે રીતે જોતાં, ઉમા કહો કે ઉમિયા કહો તેમાં આ ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ છે. ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ ઓમ્માં પણ છે, તેથી તે માતાજીને માનનારાં સર્વે પણ જાણ્યેઅજાણ્યે ઓમ્નાં જ પરમ ઉપાસકો છે. તે ઉમામાતાજીનું મંદિર જે ગામમાં છે તેનું નામ ઊંઝા છે. ઊંઝા શબ્દમાં પણ ‘ઊ’ અને તેના ઉપર બિંદુ રૂપે ‘મ્’ રહેલો છે.

લેઉઆ શબ્દને પણ સમજાવે. એ ત્રણ અક્ષરોને જુદા કરીએ તો ‘લે’ ‘ઉ’ ‘આ’ એમ થાય છે. એનો ક્રમ બદલાવીએ તો ‘આ’ ‘ઉ’ ‘લે’ એટલે કે ‘આ’ ‘ઉ’ ને લે. ‘ઉ’ ઓમ્નો બીજો અક્ષર છે તેને લે, તેને ભજ, તેની ઉપાસના કર, તેની પૂજા કર, તેનામય થઈ જા. આ લેઉઆ શબ્દનો અર્થ થયો.

ઓમ્ (ૐ)નું વચ્ચેનું પાંખડું સીધું કરી નાખીએ તો (ૐ) એટલે તે ત્રિશૂળ

બની જાય છે. તેનાં આગળનાં બે પાંખડાંને સીધાં (+) કરી નાખીએ એટલે કોસ બની જાય છે. એ કોસને એક એક પાંખડું લગાવી દઈએ એટલે (卐) સ્વસ્તિક બની જાય છે; તેના ઉપરનું માત્ર અર્ધચંદ્રબિંદુ રહે છે (◡) ત્યારે તે ચાંદતારા બની જાય છે; તેમાંથી બિંદુ કાઢી નાખીએ (˘) તો બીજકા-દૂજકા ચાંદ બાકી રહે છે.

હવે “રામ” શબ્દને સમજીએ. તેમાં પણ ઓમ્ શબ્દ સાથે કેટલું સામ્ય છે તે તપાસીએ. તેમાં ‘ર’, ‘અ’ અને ‘મ્’ છે. રામ શબ્દના અક્ષરોને છૂટા પાડીએ તો તે અક્ષરોમાં શું આવે છે? ‘ર’ ‘અ’ અને ‘મ્’. ઓમ્માં ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’ એ જે ત્રણ અક્ષરો હતા તેમાંના જ ‘અ’ અને ‘મ્’ આ રામમાં છે, પરંતુ ઓમ્માંથી ‘ઉ’ને હટાવી તેની જગ્યાએ ‘ર’ મૂકી દીધો એટલે થયું રામ. ‘ર’ ‘અ’ અને ‘મ્’ મળીને રામ થયું. રામ શબ્દમાં ઓમ્નો ‘ઉ’ નથી. જાણકારોએ આ રીતે સામાન્ય મનુષ્યોને પણ ઉપાસના માટે ઓમ્ આપી દીધો; પરંતુ તેમાંથી એક ‘ઉ’ને કાઢી લીધો. તે જગ્યાએ ‘ર’ મૂકી દીધો; અનધિકારીના હાથમાં અમોઘ શસ્ત્ર ન ચાલ્યું જાય અને તે બહેકી ન જાય અને છતાં તેને તત્ત્વઉપાસનાનો જ લાભ મળે તેથી જાણકાર ઋષિમુનિઓએ ઓમ્ને રામનામમાં પરિવર્તિત કરીને સર્વસામાન્ય મનુષ્યોને પણ આપી દીધો. તેથી જો રામ રામ થતું રહેશે તોપણ તેમાં અ અને મ્ આવતા રહેશે. આ રીતે જોતાં રામ રામ જપવાથી પણ ઓમ્ના જે ‘અ’ અને ‘મ્’ તેની ઉપાસના થશે અને ધીમે ધીમે ‘અ’ અને ‘મ્’ એ બે અક્ષરોની, એ બે માત્રાઓની - એ બે પાદની ઉપાસના કરતાં કરતાં અધિકારી બનીને ક્રમે ક્રમે ‘ઉ’ ને પણ પ્રાપ્ત કરી લેવાશે. એટલે કે આ ત્રણે માત્રાની ઉપાસનાના અધિકારી બની શકાશે.

આમ, આજે આ મહાન રહસ્યનું પ્રગટીકરણ થયું છે. રામમાં કઈ રીતે ઓમ્ રહેલો છે અને રામના ઉપાસકો છે તે પણ ઓમ્ના જ ઉપાસકો છે અને તે પણ આ બે અક્ષરોનું જ રટણ કરી રહ્યા છે તે વાત આજે સમજયા. રામરામનો જપ કરવાવાળા પણ જાણ્યેઅજાણ્યે ઓમ્નો જ જપ કરી રહ્યા છે. જો સંકીર્ણતાથી મુક્ત થઈને જેઓ રામનામના જપ કરશે તેમને પણ આ રહસ્યનો ખ્યાલ આવશે અને ધીમે ધીમે તે ‘ઉ’ને પ્રાપ્ત કરી લઈ ‘અ’, ‘ઉ’ અને ‘મ્’થી બનતો જે ઓમ્, અને ઓમ્થી તેનો જે સાર્થક, તેનો જે બોધક તેને પ્રાપ્ત કરી લેશે. સમાધિપાદના ચોવીસ, પચ્ચીસ અને છવ્વીસમા સૂત્રમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે અર્થવાળા ઈશ્વરને પ્રાપ્ત કરી લેશે. રામરામ કરતાં કરતાં પણ “તસ્ય વાયકઃ પ્રણવઃ”ના સાચા સ્વરૂપને અનુભવી લેશે.

આમ, ઓમ્ની વ્યાખ્યાને વ્યાવહારિક રીતે ખૂબ લંબાવી. શાસ્ત્રીય વ્યાખ્યાનો

તો કોઈ પાર નથી. જો શાસ્ત્રીય રીતે લંબાવવા જઈએ તો સામાન્ય મનુષ્ય ઓમ્ને સમજી ન શકે અને તેથી તેને તે ઓમ્માં રુચિ ન થાય? અને રુચિ ન થાય તો તેનો જપ કઈ રીતે કરે? તેથી આજે આ કેદારેશ્વરમહાદેવમાં, ઓમ્ની ટીકાને - ઓમ્ની શાસ્ત્રીય વ્યાખ્યાને વ્યાવહારિક રીતે સમજાવવાનો પ્રયત્ન થયો કે જેથી સર્વસામાન્ય મનુષ્ય પણ તેને સમજીને, તેને જપવાની રુચિવાળાં થાય. ઓમ્ને જપવામાં તેમને પણ અભિરુચિ ઉત્પન્ન થાય એવી વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

શ્રી રામઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે, પચાસ લાખ રામનામના જપ છન્નું કરોડ રામનામની બરાબર છે, જો “રામ”ને પ્રણવથી સંપુટિત- ‘ઓમ્ રામ ઓમ્’ - કરીને જપવામાં આવે તો. રામ શબ્દને આગળપાછળ પ્રણવ લગાડીને પચાસ લાખ વખત જપવાથી તે છન્નું કરોડ વખત જપવા બરાબર થઈ જાય છે. ઓમ્નો આવો મોટો મહિમા છે. તેના વિશે એક સુંદર દોહરો છે:

એક રામ દશરથ ઘર ડોલે, એક રામ ઘટઘટમેં બોલે,
એક રામ હૈ જગત પસારા, એક રામ હૈ સબસે ન્યારા.

અર્થ : એક રામ દશરથના ઘરે જન્મ્યા હતા તે; બીજા રામ જીવમાત્રની અંદર વસી રહ્યા છે તે; ત્રીજા રામ જગતમાં જે કાંઈ જડયેતનનો પ્રસાર છે તે; અને ચોથા રામ એ ત્રણેથી ન્યારા-જુદા છે. ઓમ્ જેનો બોધક છે તે ચોથા રામ છે. તેને સાચી અને સારી રીતે સમજી લેવાના છે. એક બીજો પણ સરસ દોહરો છે:

શ્વાસાસે સોહમ્ બના, સોહમ્સે ઓમ્કાર,
ઓમ્કારસે રામ બના, સાધુ કરો વિચાર!

અર્થ : ચોવીસ કલાકમાં એકવીસહજારને છસો વખત આપણે શ્વાસ લઈએ છીએ. તે શ્વાસનો આવતી અને જતી વખતે “સો” અને “હમ્” એવો ધ્વનિ થાય છે. તે બંને ધ્વનિ મળી ‘સોહમ્’ થાય છે. સોમાંથી સ કાઢી નાખીએ અને હમ્ માંથી હ કાઢી નાખીએ એટલે બાકી બચી રહે છે “ઓમ્” અને ઓમ્માંથી રામ કઈ રીતે બને છે તે તો ઉપર આવી ગયું.

તો, છેવટે આપણે ઓમ્ની આકૃતિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ શું લીધું? બિન્દુ. કે જેને દરેક સંપ્રદાયે માન્ય કર્યું છે, અને યોગની ભાષામાં જેને આજ્ઞાયક કહે છે એવી જે ત્રિકૂટી (બે નેણો જ્યાં ભેગાં થાય તેની વચ્ચેનો જે મધ્યભાગ તેને ત્રિકૂટી કહેવામાં આવે છે, જ્યાં ઈડા, પિંગળા અને સુષુમ્ણા ત્રણ નાડીઓ ભેગી થાય છે - ત્રણનાડીનો

સંગમ થાય છે.) ત્યાં પ્રાણને પહોંચાડવાની ઘણી મહત્તા કહેવામાં આવી છે. સાચો સંગમ તે આ ત્રણનાડીઓનો - આજ્ઞાયકમાં જ્યાં બે નેણ ભેગાં થાય છે. યોગની ભાષામાં તે જગ્યાએ આજ્ઞાયક કહેવામાં આવે છે. બે નેણની વચ્ચે જ્યાં ખાલી જગ્યા છે ત્યાં, આપણે ચાંલ્લો કરીએ છીએ. બહેનો પણ સવારમાં ઊઠીને ત્યાં લાલ બિંદુ કરે છે. હવે તો તમે સમજી જ ગયા હશો કે તે લાલ બિંદુ શું છે? ઓમ્ના ઉપરનું જે બિંદુ છે તે એ બિંદુ છે - ઓમ્ની આકૃતિનું જે સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ છે તે એ બિંદુ છે. એ સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપને બહેનો પોતાના આજ્ઞાયકમાં પધરાવે છે. હવે બહેનોને પણ આ વ્યાખ્યા સાંભળી એ ખ્યાલમાં રહેશે - એ વાત ધ્યાનમાં રહેશે કે, આપણે જ્યારે કપાળમાં ચાંદલો કરીએ છીએ ત્યારે શું કરીએ છીએ ? ત્યારે આપણે ત્યાં ઓમ્ કરીએ છીએ. ત્યારે આપણે ઓમ્ને ત્યાં પધરાવીએ છીએ - પૂજા કરીએ છીએ. એ બિંદુને, એ ચાંલ્લાને વ્યાવહારિક ભાષામાં અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન કહેવામાં આવે છે.

એ બિંદુ અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન છે. તેને અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન શા માટે કહેવામાં આવ્યું? તે અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન છે એ શબ્દની સાર્થકતા આપણે કઈ રીતે કરી શકીએ? જગતમાં, વ્યવહારમાં તો અખંડ સૌભાગ્ય કોને કહીએ છીએ? પતિની હયાતીને. પોતાના પતિની હયાતીમાં જ પોતાના શરીરનું વિસર્જન થઈ જવું, પત્નીની હયાતીમાં પતિ મૃત્યુ ન પામે તેને આપણે અખંડ સૌભાગ્ય કહીએ છીએ. કપાળમાં જે બિંદુ કરવામાં આવે છે તેને અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન કહીએ છીએ. એવી માન્યતા છે કે તેવું ચિહ્ન કરે તેનું સૌભાગ્ય અખંડ રહે છે. પણ, વ્યવહારમાં આવું જોવામાં આવે છે? આ રીતે બધાંનું અખંડ સૌભાગ્ય રહે છે? નથી રહેતું. કોઈનો પતિ પહેલાં ચાલ્યો જાય છે, તો કોઈની પત્ની પહેલી ચાલી જાય છે. તો આ રીતે નથી તો પતિનું અખંડ સૌભાગ્ય રહેતું કે નથી પત્નીનું અખંડ સૌભાગ્ય રહેતું. તો પછી તેને અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન શા માટે કહેવામાં આવે છે? અખંડ સૌભાગ્ય એટલે સારું ભાગ્ય-સુભાગ્ય. સુભાગ્ય એટલે અખંડ - ખંડિત ન થાય તેવું ભાગ્ય, જે ભાગ્ય અખંડ રહે, અખંડ સુખશાંતિ આપે. કેવળ પતિ જીવતા હોય તો તેથી કાંઈ અખંડ સૌભાગ્ય છે? ત્યારે દુઃખ નથી આવતું? પતિની હાજરી હોય ત્યારે દુઃખ કે રોગ કે અશાંતિ કે હાય-બળતરા નથી આવતી? અનેક પ્રકારની વિટંબણાઓમાંથી પસાર નથી થવું પડતું? તો પછી અખંડ સુખ - અખંડ સૌભાગ્ય ક્યાં રહ્યું? તેથી અખંડ સૌભાગ્યને હવે બીજી રીતે સમજવું પડશે. પત્ની કે પતિની માત્ર હયાતી એ અખંડ સૌભાગ્ય નહિ, પણ અખંડ સૌભાગ્ય એટલે તમામ વિટંબણાઓમાંથી, બધા ત્રાસમાંથી, સર્વ દુઃખમાંથી,

સંપૂર્ણ કલેશોમાંથી મુક્ત થઈ જવું એનું નામ. જે અખંડ સૌભાગ્યને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેમાં કદી ખંડ ન આવે, તે કદી ચાલ્યું ન જાય તેનું નામ અખંડ સૌભાગ્ય. તો એવું અખંડ સૌભાગ્ય કયું છે? ઓમ્થી જેનો અર્થ આપણે ઘટાવીએ છીએ તે. ઓમ્ જેનું નામ છે તેનું સાચું જ્ઞાન, તેમના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, તેમની શરણાગતિ તે અખંડ સૌભાગ્ય છે. ઓમ્ ઉપરનું જે બિંદુ તેને કપાળમાં મૂક્યું અને તેને અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન કહ્યું. હવે સમજણ પડશે કે બિંદુ એટલે શું અને અખંડ સૌભાગ્ય એટલે શું? અખંડ સૌભાગ્ય એટલે કે ચાહે પતિ હોય કે ન હોય, ચાહે પત્ની હોય કે ન હોય, પરંતુ બિંદુ દ્વારા ઓમ્ની પ્રાપ્તિ, ઓમ્ની યાદ અને તે યાદ દ્વારા ઓમ્ જેનું નામ છે તે સત્તા, તે ચૈતન્ય, તેની અનુભૂતિ-પ્રાપ્તિ, તેનું અનુભૂતિયુક્ત જ્ઞાન અને તેનું સાતત્ય-અખંડપણું એનું નામ અખંડ સૌભાગ્ય, અને તેથી તે અખંડ સૌભાગ્યનું ચિહ્ન છે. આ વાત પણ - આ રહસ્ય પણ આજે અહીં પ્રથમવાર ટેપ થઈ રહ્યું છે, પ્રથમવાર જ તમે સાંભળી રહ્યા છો. આ રહસ્ય ક્યાંય પણ, કોઈ જગ્યાએ પણ સાંભળવા ન મળે કે ન તો કોઈ પુસ્તકમાં જોવા મળે. હવે પછી આ ટેપ જ્યાં જ્યાં સાંભળવામાં અને સંભળાવવામાં આવશે ત્યાં ત્યાં આ રહસ્યની ખબર પડશે.

આ રીતે ઓમ્ની આપણે વ્યાવહારિક વ્યાખ્યા કરી! આજ સુધી જે શાસ્ત્રીય વ્યાખ્યાઓ થયેલી છે તેવી નહીં. શાસ્ત્રીય વ્યાખ્યા તો અતિવિદ્વાન પુરુષો જ સમજી શકે. અતિબુદ્ધિગમ્ય વ્યાખ્યાઓ તો જે અતિકુશાત્ર છે, જે પ્રજ્ઞામેઘાવાળા છે, જે બુદ્ધિમાનો છે તે જ સમજી શકે. શાસ્ત્રીય વ્યાખ્યાઓ અતિસુંદર છે, પરંતુ તે સર્વ-સામાન્ય મનુષ્યોના સમજવામાં ન આવી શકે. તેથી ઓમ્ની આ વ્યાખ્યાને અતિ વ્યાવહારિક રીતે કહી.

જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ થઈ ગયા, જેમણે જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા લખી. મૂળ ગીતા સંસ્કૃતમાં છે, પરંતુ સંસ્કૃતગીતાને સર્વસાધારણ મનુષ્યો સમજી નહોતાં શકતાં, તેથી તેમના મોટાભાઈ નિવૃત્તિનાથે કે જેમને પોતે ગુરુ માનતા હતા તેમણે કહ્યું કે, આ સંસ્કૃતગીતાને તું સાધારણ મનુષ્યો સમજી શકે તેવી ભાષામાં (મરાઠીમાં) લખ. તેથી તે આજ્ઞાને શિરોમાન્ય કરીને જ્ઞાનદેવજીએ ગીતાને મરાઠીમાં ઉતારી. એનું નામ જ “જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા”, જેનો અનેક ભાષાઓમાં અનુવાદ થયો છે. તેમાં ગીતામાં જ કહેલી વાતો કહી છે, પરંતુ તેનું નિરૂપણ એટલા બધા દાખલા, દલીલો અને દૃષ્ટાંતો દ્વારા અને એટલી સરળતાથી કરેલું છે કે સર્વ-સામાન્ય મનુષ્ય પણ સારી રીતે સમજી શકે. આપણે એવું તો કાંઈ કર્યું નથી, પરંતુ ઓમ્ને વ્યાવહારિક વ્યાખ્યામાં સમજાવવાનો

એક મામૂલી અતિઅલ્પ પ્રયત્ન કર્યો. સર્વસાધારણ મનુષ્ય પણ ઓમ્ને સરળ રીતે સમજી શકે તેવી રીતે સમજાવવાની કોશિશ કરી. યોગશાસ્ત્રનો પ્રારંભ કરતી વખતે આપણે દીર્ઘ પ્રણવોચ્ચાર કરીએ છીએ. તે પ્રણવોચ્ચાર કરતી વખતે ઓમ્ વિષેની ઉપરોક્ત સઘળી વાતો અમને યાદ આવી ગઈ અને તેથી આજે તેના વિષે ઘણીબધી વાતો કરી નાખી. તમને તેમાંથી ઘણુંબધું જાણવાનું અને સમજવાનું મળ્યું હશે અને જે કોઈ પણ આ સાંભળશે તેમને પણ ઘણુંબધું સમજવા-જાણવા મળશે.

જ્ઞાનેશ્વર નામ પણ ઊંડા જ્ઞાનનું સૂચક છે. જ્ઞાનેશ્વર એ ચાર ભાઈબહેનો હતાં. સોપાનદેવ, જ્ઞાનેશ્વર અને નિવૃત્તિનાથ. તેમનાં બહેનનું નામ હતું મુક્તાબાઈ. એ ચારેય નામ પણ કલ્યાણપથનાં સૂચક છે, કલ્યાણનું બોધન કરાવે તેવા કલ્યાણબોધક શબ્દો છે. સોપાન એટલે પગથિયું. એક પછી એક સોપાન-પગથિયાં ચઢી પછી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરો અને જ્ઞાનેશ્વર બનો. પગથિયે પગથિયે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરો અને નિવૃત્તિના અધિકારી બનો-નિવૃત્તિનાથ બનો. નિવૃત્તિના નાથ બનો, પ્રવૃત્તિના નાથ નહીં. અને નિવૃત્તિના નાથ બની શેમાં વસો? મુક્તામાં. મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરી લો. નિવૃત્તિના અધિકારી થઈને કેવલ્યને પ્રાપ્ત કરી લો, મુક્તાને પ્રાપ્ત કરી લો, મુક્તાનંદ બની જાઓ, નિત્યાનંદ બની જાઓ. અસ્તુ.

તજજપસ્તદર્થભાવનમ્ ॥ ૨૮ ॥

ભાવાર્થ : તેનો (પ્રણવનો) સાર્થક જપ કરવો.

વિસ્તાર : અઠ્યાવીસમું સૂત્ર શું કહે છે? અર્થ સાથે ઓમ્નો જપ કરવો. યોગદર્શનમાં બીજો એકેય મંત્ર નથી આપ્યો. તેમાં બીજા એકેય મંત્રના જપની વાત નથી. યોગદર્શન તો શાની ભલામણ કરે છે? ઓમનો જપ કરો ઓમ્નો. ભાઈઓ! બહેનો! ઓ કલ્યાણના પથિકો! તમારે જો સાચો પથ પકડવો હોય, કલ્યાણ પ્રાપ્ત કરવું હોય, કેવલ્ય મેળવવું હોય, તમામ વિધ્નોને હટાવી દેવાં હોય, તમામ અંતરાયોને ભગાડી મૂકવા હોય તો તમે ઓમ્નો જપ કરો. કેવી રીતે? અર્થની ભાવના સાથે.

અર્થની ભાવના સાથે ઓમ્નો જપ કરો. કયો અર્થ? અર્થની ભાવના સાથે જપ કરવાનો કલ્પો. કેવળ જ ઓમ્-ઓમ્-ઓમ્ નહિ; પણ તે ઓમ્નો જે અર્થ છે, જે આગળ ત્રણ સૂત્રોમાં કલ્પો છે કે, જેમને કલેશ-કર્મ કે કર્મોનાં ફળો કે વાસનાઓ નથી, જેઓ સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞ અને ત્રણે કાળના ગુરુઓના પણ ગુરુ છે અને જેમને કાળ છેદીભેદી શક્તો નથી, પણ જે કાળને પણ ખાઈ જાય છે. આ તેનો અર્થ થયો. આ ભાવના

રહેવી જોઈએ. જ્યારે જ્યારે આપણે ઓમ્નો જપ કરતા હોઈએ ત્યારે-ત્યારે, આપણા ધ્યાનમાં, આપણા સ્મરણમાં વાત રહેવી જોઈએ કે, જે ઓમ્નો જપ અને રટણ કરી રહ્યો છું તેનો અર્થ શો છે? આગળ જે અર્થ કહેવામાં આવ્યો તે. આવા અર્થની ભાવના સાથે તેનો જપ કરવો જોઈએ. સાર્થક જપથી શું ફળ મળે છે?

તતઃ પ્રત્યક્ષ્યેતનાધિગમોડપ્યન્તરાયાભાવશ્ચ ॥ ૨૯ ॥

ભાવાર્થ : તેથી (સાર્થક જપથી), સર્વવ્યાપક ચેતનાનો અનુભવ કરી શકાય છે અને અંતરાયોને રોકી શકાય છે.

વિસ્તાર : ઓમ્ના સાર્થક જપથી એટલે કે અર્થની ભાવના સાથે જે જપ કરવામાં આવે છે તેથી પ્રત્યક્ષ્યેતના એટલે કે સર્વવ્યાપક ચૈતન્યનો સાક્ષાત્કાર થાય છે અને અંતરાયોનો અભાવ થઈ જાય છે. ઓમ્નો સાર્થક જપ કરવાથી, અર્થની ભાવના સાથે જપ કરવાથી શાની પ્રાપ્તિ અને શું ફળ મળે છે તે અહીં કહ્યું. સાધનામાં આવનારાં બધાં વિઘ્નો સાર્થક જપથી ટળી જાય છે. સાર્થક જપ એટલે આગળ જે ત્રણ સૂત્રો કહ્યાં તેના અર્થના સ્મરણપૂર્વક કરેલો જપ. અસ્તુ.

સાધનામાં આવતા વિઘ્નો-ઉપવિઘ્નો કયા કયા છે તે હવે પછીના સૂત્રમાં છે, તે માટે મુક્તા પુસ્તક જોવું.

પ્રણવબોધ ષટ્સૂત્રી

(પૂ. શ્રી યોગભિક્ષુજીની ‘પ્રણવબોધષટ્સૂત્રી’ પુસ્તિકાનો સાર નીચે આપ્યો છે. જ્યાં પુનરુક્તિ જેવું લાગે ત્યાં, તે સમજની દૃઢતા કરવા માટે છે તેમ સમજવું.)

ઓમ્...ઓમ્...ઓમ્...

કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓથી જે સદા સંપૂર્ણ મુક્ત છે તેવા વિશિષ્ટ ચૈતન્યને ઈશ્વર કહે છે—તે ઈશ્વર છે. કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓથી જે સંપૂર્ણ મુક્ત નથી તે ઈશ્વર હોઈ શકે નહિ, તેને ઈશ્વર કહેવાય નહિ, બીજું જે કાંઈ કહેવું હોય તે ભલે કહીએ. સર્વસામાન્ય મનુષ્ય કરતાં કોઈ મનુષ્યમાં શક્તિ, બળ, તંદુરસ્તી અધિક હોય અને તેને જતો જોઈને કોઈ કહે કે, “હાથી જઈ રહ્યો છે.” તો તેનો અર્થ એ નથી થતો કે ખરેખર જ લાંબી સૂંઢ, ચાર પગ, મોટા કાન અને પોતાની શક્તિથી મોટાં મોટાં ઝાડને મૂળસોતાં ખેંચી કાઢનારું એવું જે પશુવિશેષ—“હાથી” છે

તે જઈ રહ્યો છે. પરંતુ, “હાથી જાય છે” એનો અર્થ માત્ર એટલો જ થાય છે કે સર્વસામાન્ય મનુષ્ય કરતાં કાંઈક અધિક તાકાતવાળો મનુષ્ય જઈ રહ્યો છે. તેથી કોઈ જરા અધિક બળ, શક્તિ, ગુણવાળા મનુષ્ય માટે ઈશ્વર યા બીજા ઈશ્વરવાચક શબ્દો અતિપ્રેમને કારણે વપરાય ત્યારે ૨૪ થી ૨૯ મા સૂત્રમાં જેમનું વર્ણન છે તે ઈશ્વર સમજવા જોઈએ નહિ. કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓ જેમને નથી તેવું વિશિષ્ટ ચેતન તો માત્ર એક જ છે. एक एवम् अद्वितीयम् તે ઈશ્વર (૨૪ થી ૨૯ મા સૂત્રમાં જેનું વર્ણન છે તેવી વિશેષતાવાળા). તો ઉપરોક્ત ચાર (કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓ યુક્ત) શરીરસહજ કમજોરીઓનો સ્વીકાર કરતા નથી, તે ઈશ્વરને કોઈપણ પ્રકારનાં લીલાતનુઓ-લીલાશરીરો પણ ધારણ કરવાની જરૂર પડતી નથી.

મહર્ષિ પતંજલિ હજુ પણ વધુ સ્પષ્ટ ઓળખ તે ઈશ્વર વિષે આપી રહ્યા છે. ઉપરોક્ત ઈશ્વરમાં સર્વજ્ઞપણાનું નિરતિશય બીજ રહેલું છે. નિર+અતિશય એટલે વધુમાં વધુ કે જેનાથી પછી વધારે હોય જ નહિ. અતિ અધિક પરમ સીમા સુધીનું, જેનાથી પછી આગળ હોઈ ન શકે એટલું સર્વજ્ઞપણું પણ ઈશ્વરમાં તો એક બીજરૂપે - એક બિન્દુરૂપે રહેલું છે. એ ઈશ્વરથી અધિક કે એમના જેટલું સર્વજ્ઞપણું કોઈનામાં પણ હોઈ શકે જ નહીં.

પ્રાતઃસ્મરણીય મહર્ષિજી ઈશ્વરની ઓળખ હજુ પણ આગળ વધારી રહ્યા છે. પૂર્વકાળમાં જે જે ગુરુજનો થઈ ગયા; વર્તમાનકાળમાં જે જે ગુરુજનો હાજર છે; અને ભવિષ્યકાળમાં જે જે ગુરુજનો થવાના છે તે સર્વે ગુરુજનોના પણ ઈશ્વર ગુરુ છે, અને ઈશ્વરગુરુને કાળ કાંઈ જ કરી શકતો નથી; કાળ તેમનું કાંઈ જ બગાડી શકતો નથી. કાળ ઈશ્વરગુરુને છેદીભેદી શકતો નથી, કાળ ઈશ્વર ગુરુને સ્પર્શી પણ શકતો નથી. ઈશ્વરગુરુ સિવાયના બીજા તમામ ગુરુજનોને કાળના નિયમમાં રહેવું પડે છે. ભૂખ, તરસ, બચપણ, જુવાની, બુઢાપો, જન્મ-મૃત્યુ ઇત્યાદિ કાળના કમમાં રહેવું પડે છે, જ્યારે કાળ ઈશ્વરગુરુના કાબૂમાં રહે છે. આવા છે ઈશ્વરગુરુ.

જનકલ્યાણના ભેખધારી યોગપ્રાચાર્ય ઈશ્વરના સાચા સ્વરૂપ વિશે અતિઅલ્પ પણ ભ્રમ રહેવા દેવા માગતા નથી. તેઓ આગળ કહી રહ્યા છે. ઈશ્વરનો વાચક પ્રણવ (ઓમ્=ૐ) છે. ઈશ્વરનું નામ પ્રણવ છે, ઓમ્ છે. ઉપરોક્ત ત્રણે સૂત્રોમાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તે આ પ્રમાણે છે :

ઈશ્વર એ એક એવું વિશિષ્ટ (વિશેષતાવાળું) ચૈતન્ય છે કે જે વિશેષતા બીજા

કોઈનામાં પણ હોઈ જ ન શકે એવું) ચૈતન્ય છે કે જેમાં કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓ ક્યારેય પણ નથી, કિંચિત્ માત્ર પણ નથી અને તેઓમાં સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું છે. વળી, તેઓ પૂર્વકાળના, વર્તમાનકાળના અને ભવિષ્યકાળના સર્વ ગુરુઓના પણ ગુરુ છે. અન્ય સર્વ ગુરુઓ કાળના વશમાં છે, જ્યારે કાળ ઈશ્વરગુરુના વશમાં છે.

ઉપરોક્ત સર્વ જેમનામાં છે તેમનું, તે પરમ તત્ત્વનું—વાતચીતની સરળતા માટે કોઈ નામ તો હોવું જોઈએ ને? હા, તેમનું નામ છે : પ્રણવ-ઓમ્=ૐ. ઓમ્ શબ્દ ઈશ્વરનો વાચક છે, બોધક છે, ઘોતક છે. ઓમ્ એટલે ઈશ્વર અને ઈશ્વર એટલે એવા પ્રકારનું વિશેષ ચેતન કે જેમનામાં કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓ ત્રિકાળમાં પણ નથી, કિંચિત્ માત્ર પણ નથી અને તેમનામાં સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું છે. ઉપરાંત તેઓ ત્રણે કાળના ગુરુઓના પણ ગુરુ છે અને તેમને કાળના કોઈ પણ નિયમો બાધ કરી શકતા નથી. ઓમ્... ઓમ્... ઓમ્... ઓમ્... બોલતી વખતે ઉપરોક્ત અર્થબોધ લેવાનો છે. કોઈ માણસ મુંબઈમાં અમુક સમય રહીને પોતાના ગામ પાછો આવે અને મુંબઈમાં તેણે ચોપાટી, તાજમહલ, પાલવાબંદર, કાલબાદેવી વગેરે ખૂબ જોયું હોય, તે પોતાના મિત્ર સાથે વાતચીત કરતાં જ્યારે જ્યારે મુંબઈની વાત આવે, મુંબઈની વાત કરે ત્યારે ત્યારે એ એમ બોલે કે “ચોપાટી, પાલવા, કાલબાદેવી, તાજમહલ વગેરે વગેરે જ્યાં છે તે જગ્યા.” જ્યારે પણ “મુંબઈ” નામનો ઉપયોગ કરવાનો હોય ત્યારે “ચોપાટી, તાજમહલ વગેરે વગેરે જ્યાં છે તે જગ્યા” એમ બોલવામાં આવે તો વાતચીતમાં બહુ કઠિનતા પડે, ખોટો કાળવ્યય થાય અને છતાંય પૂર્ણ અર્થબોધ થાય નહિ. પરંતુ, ચોપાટી, તાજમહલ વગેરે વગેરે જ્યાં છે તે જગ્યા માટે વિશિષ્ટ-નિર્દિષ્ટ નામ રાખી દેવામાં આવે તો વાતચીતના વ્યવહારમાં સરળતા પડે અને સંપૂર્ણ અર્થબોધ થાય. જેમ કે, “ચોપાટી, તાજમહલ વગેરે જ્યાં છે તે જગ્યા” એમ ન બોલતાં એના વિશાળ અર્થનો ટૂંકામાં બોધ કરાવી શકે તેવું ટૂંકું (લઘુ) “મુંબઈ” એમ બોલતાં કેટલી સહજતા થઈ જાય? “મુંબઈ” નામનો અર્થ સમજવાની કેટલી સરળતા થઈ જાય? માટે ૨૪ થી ૨૯ મા સૂત્ર સુધીનો સરળ બોધ કરાવવા માટે “ઓમ્” શબ્દ રાખ્યો છે. ઓમ્ એ ૨૪ થી ૨૯ મા સૂત્રાર્થની લઘુલિપિ (શોર્ટહેન્ડ) છે.

એક વાત બીજી પણ વિચારીએ. એ અર્થબોધ માટે ઓમ્ શબ્દ જ કેમ અને અન્ય શબ્દ કેમ નહિ? તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે છે : ઓમ્ શબ્દનો પૂર્વકાળથી ઉપયોગ થતો આવ્યો છે.

ઈશ્વર માટે જો, સૌ પોતાને મનગમતો શબ્દ, નામ નક્કી કરવાની સ્વતંત્રતા

પ્રાપ્ત કરી લે, તો તેના અર્થબોધની સરળતાની અખંડિતતા જળવાઈ શકે નહિ અને તેથી ઘણા ગોટાળા થવાની પૂરી સંભાવના રહે. ઋષિમાન્ય એવા ઓમ્ને જ ઈશ્વરવાચક તરીકે સર્વેએ માન્ય રાખવાથી અર્થબોધની સરળતાની અખંડિતતા જળવાઈ રહે છે.

મહર્ષિ હજુ પણ આગળ વધુ પ્રકાશ પાથરી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે, ઓમ્નો સાર્થક જપ કરવો. ઓમ્...ઓમ્...ઓમ્...ઓમ્ ફરી-ફરીને તેનું રટણ કરવું તે એનો જપ છે. ઓમ્ ઓમ્ ઓમ્ પુનઃ પુનઃ રટણ કરતી વખતે તેનો જે મુખ્ય અર્થ તે ખ્યાલમાં રાખવો, અર્થની ભાવના સાથે જપ કરવો. જપ કરતી વખતે અર્થની વિસ્મૃતિ થવા દેવી નહિ. કયો અર્થ? કયા અર્થની ભાવના કરવી? કયા અર્થની વિસ્મૃતિ થવા દેવી નહિ? આ પ્રમાણે અર્થની ભાવના કરવી:

ઓમ્ એટલે ઈશ્વર, ઈશ્વર એટલે એક એવું વિશિષ્ટ ચૈતન્ય કે જે ચૈતન્યમાં કલેશો, કર્મો, કર્મફળો અને વાસનાઓ સદાકાળ નથી, કિંચિત્માત્ર પણ નથી અને તેમનામાં સંપૂર્ણ સર્વજ્ઞપણું છે અને તેઓ પૂર્વકાળના ગુરુઓના, વર્તમાન કાળના ગુરુઓના અને ભવિષ્ય કાળના ગુરુઓના પણ ગુરુ છે અને તેઓ કાળથી સદા અસ્પૃશ્ય છે. ઓમ્નો જપ કરતી વખતે ઉપરોક્ત ભાવના કરવી, રાખવી.

કોઈ પણ મનુષ્ય કાંઈ પણ લાભની પ્રાપ્તિ કર્યા વિના પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી. ઈશ્વરવાચક ઓમ્નો સાર્થક જપ કરવાથી શો લાભ થાય છે? આર્યસંસ્કૃતિના કેન્દ્રબિંદુમાં વિરાજિત એવા અખંડભૂમંડલાચાર્ય શ્રી પતંજલિ એ વિશે પણ કહી રહ્યા છે : ઓમ્નો સાર્થક જપ કરવાથી આત્મસાક્ષાત્કાર (ચેતનતત્ત્વ વિશેની સાચી સમજ, સાચી ઓળખ) થાય છે. તદુપરાંત સાધનામાં, જીવનસાધનામાં આવતા અન્તરાયો-વિધ્નોનો નાશ થઈ જાય છે. ઓમ્ ઓમ્ ઓમ્.

કોઈ પણ કાર્યના પ્રારંભમાં અને અંતમાં ત્રણ વખત ત્રણવોચ્ચાર કરવો. શા માટે ત્રણ વખત? એક ઓમ્ મારા (બોલનારના) કલ્યાણ માટે, બીજો ઓમ્ તમારા (સાંભળનારના) કલ્યાણ માટે અને ત્રીજો ઓમ્ અન્યો (બોલનાર અને સાંભળનાર સિવાયના)ના કલ્યાણ માટે બોલવાનો છે.

ઓમ્...ઓમ્...ઓમ્...

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને અચૂક આપવાવાળો “ઓમ્” મંત્ર

સામાન્ય જનસમુદાયમાં એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે, ઓમ્મંત્રનો જપ કેવળ ત્યાગીઓ અને સંન્યાસીઓ જ કરી શકે; કારણ કે તેનાથી કામ અને અર્થની સિદ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થતી નથી. પરંતુ, ખરેખર એવું કાંઈ જ નથી. “ઓમ્” સર્વ મંત્રોનો નાયક છે, સર્વ મંત્રોમાં પ્રવેશવા માટે પુલ સમાન છે અને બધું જ આપી શકે છે. તેના માટે કહ્યું છે કે —

મંત્રાણાં પ્રણવઃ સેતુઃ

માંગલ્યં પાવનં ધર્મ્યં સર્વકામપ્રસાધનમ્;

ઓમ્કારઃ પરમં બ્રહ્મ સર્વ મંત્રેષુ નાયકમ્.

નદી ઉપરના ગામમાં પ્રવેશવા માટે જેમ પુલનો સહારો લેવો જ પડે છે, તેમ દરેક પ્રકારના મંત્રોનો સાચો અને પૂરો લાભ લેવા માટે પણ, તેમાં પ્રવેશવા માટે પણ ઓમ્નો આશ્રય લેવો પડે છે. જેમ મહા બળવાન સૈન્ય પણ નાયક વિના પાંગળું છે, તેમ ઓમ્ વિનાના મંત્રો પણ પાંગળા છે, અર્થાત્ યથાયોગ્ય સફળતા આપી શકતા નથી. મંગળ, પવિત્ર અને ધાર્મિક વગેરે બધાં જ કાર્યોમાં ઓમ્ પ્રસાધનમ્ છે, અર્થાત્ અચૂક ફળ આપનારો છે. સવારથી સાંજ સુધીની આપણી દિનચર્યામાં મોટે ભાગે આપણે મંગળ, પવિત્ર અને ધાર્મિક કાર્યો જ કરવામાં આવતાં હોય છે.

ઓમ્કારં બિંદુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ

કામદં મોક્ષદં ચૈવ ઓમ્કારાય નમો નમઃ

બિંદુથી યુક્ત ઓમનું ધ્યાન કરીને યોગીઓ કામ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે, ઓમ્ને-ઓમ્કારને નમસ્કાર છે, નમસ્કાર છે.

“કામ”માં અર્થનો અને “મોક્ષ”માં ધર્મનો સમાવેશ થઈ જ જાય છે. કારણ કે, કામ વિના અર્થની અને ધર્મ વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ સંભવ નથી. આ રીતે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને ઓમ્ આપવાવાળો છે તે વાત ઢોલ વગાડીને કહી દીધી. ઓમ્નાં પૂજા, ધ્યાન, જપ, સ્મરણ ઇત્યાદિ કરવાનો સૌ કોઈને અધિકાર છે. તે અમુકે કરાય અને અમુકે ન કરાય એવી લેશ પણ શંકા ઉપરના શ્લોકે ઉડાડી દીધી.

નિખિલ ભૂમંડળ યોગપ્રાચાર્ય પૂ.પા. પતંજલિએ ઓમ્ને ઈશ્વરનું મુખ્ય નામ કહીને ઓમ્નો જપ કરવાનું કહ્યું છે. તેઓ કહે છે કે, અર્થની ભાવના સહિત ઓમ્ના જપ કરવાથી ચૈતન્યનો સાક્ષાત્કાર થાય છે અને અંતરાયોનો અભાવ થઈ જાય છે.

જીવન પણ એક ઘણી મોટી સાધના છે. એ સાધના નિર્વિધને પૂરી થાય તેમ સૌ ઈચ્છે છે. તેથી સૌ માટે ઓમ્ અતિઉપયોગી છે.

રામઉપનિષદમાં પણ કહ્યું છે કે, રામનામની આગળ અને પાછળ ઓમ્ લગાડીને (“ઓમ્ રામ ઓમ્” એવી રીતે) પચાસ લાખ વખત જપવામાં આવે તો તે છન્નું કરોડની બરાબર થઈ જાય છે. ઓમ્નો મહિમા જેટલો ગાઈએ તેટલો ઓછો જ છે. અનંત શાસ્ત્રોમાં તેનો અનંત રીતે મહિમા ગાવામાં આવ્યો છે તેમાંથી થોડો નીચે મુજબ છે :

- (૧) ઓમ્ બ્રહ્મ છે. (તૈ. શી. ૮)
- (૨) દેહને નીચેની અરણી અને ઓમ્ને ઉપરની અરણી બનાવીને ધ્યાનરૂપી મંથનદંડથી ફરીફરીને ઘર્ષણ કરીને છુપાયેલા અગ્નિની જેમ પરમ જ્યોતિ (પરમાત્મા)ને જુઓ. (શ્વે. ૧/૪)
- (૩) જે પુરુષ ઓમ્ એવા એક અક્ષરરૂપ બ્રહ્મનું નામ લેતો લેતો અને તેનો અર્થ, જે પરમાત્મા તેનું ચિંતન કરતો કરતો શરીર છોડે છે તે પુરુષ પરમ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. (ગીતા ૮/૧૩)
- (૪) જેમ ડીંટડા વડે સર્વ પાંદડાંઓ વ્યાપ્ત છે, તેમ ઓમ્કાર વડે સર્વ વાણી વ્યાપ્ત છે. (શ્રી. છાં. ૩.)
- (૫) શિવ, રુદ્ર આદિ અનેક નામોમાં ઓમ્ નામ શ્રેષ્ઠ છે. (શ્રી લિંગ પુ.)
- (૬) શ્રી લક્ષ્મીબીજ શ્રી ઐ, માયાબીજ હ્રી, કામબીજ ક્લીમ્, વાગ્બીજ ઐ, અને શક્તિબીજ સઃ થી પણ જગતનું કારણ એવું પરમાત્માબીજ ઓમ્ શ્રેષ્ઠ છે. (પા. યો. ૨. દી. પૃ. ૧૧૯)
- (૭) પરમાત્માનું નામ ઓમ્ છે. તેના વડે સ્મરણ કરવાથી તે પ્રસન્ન થાય છે. (યો. યા. ૨. દી. પૃ. ૧૧૯)

કોઈપણ કાર્યના પ્રારંભમાં ત્રણ વખત ઓમ્નો ઉચ્ચાર થાય, કરાય તો બહુ સારું. પહેલો પ્રણવોચ્ચાર બોલનારના કલ્યાણ માટે, બીજો સાંભળનારના કલ્યાણ માટે અને ત્રીજો સર્વના કલ્યાણ માટે. અસ્તુ.

શ્વાસાસે સોહમ્ બના, સોહમ્સે ઓમ્કાર;
ઓમ્કારસે રામ બના, સાધો કરો વિચાર.

પ્રશ્નાસ નીકળતી વખતે હમ્ અને શ્વાસ લેતી વખતે સઃ જેવો ધ્વનિ થાય છે એમ મનાય છે. તેનો ધારાવાહિક જપ થતાં તે સોહમ્ થઈ જાય છે. “સો”માંથી સ અને “હમ્” માંથી હ કાઢી નાખતાં ઓમ્ બચી રહે છે. ઓમ્માં અ, ઉ અને મ્ છે અને રામમાં ર, અ અને મ છે. રામના જપના પરિપક્વકાળે ર નો લોપ થઈને ઉ નું અવતરણ થઈને “રામ” ઓમ્નું રૂપ થઈ જાય છે. અસ્તુ.

એક રામ દશરથ ઘર ડોલે, એક રામ ઘટઘટમેં બોલે;
એક રામ હૈ જગત પસારા, એક રામ હૈ સબસે ન્યારા.

પહેલા ત્રણ રામના અનુશાસનમાં રહીને ચોથા “સબસે ન્યારા રામ” ને પ્રાપ્ત કરી લઈએ, અર્થાત્ સાચી રીતે સમજી-ઓળખી લઈએ. ચોથા રામને ઓળખવા તે જ સમગ્ર સાધનાઓની મુખ્ય પ્રાપ્તિ છે.

આમ, સૌ કોઈ નિઃશંકપણે ઓમ્નો જપ કરી શકે છે અને તેનાથી ચારેય પરમ પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ પણ કરી શકે છે.

ઓમ્ મંત્ર તો જગતના નવસર્જનરૂપી આદિ કારણનું આદિ કાર્ય છે

તેથી તે સ્વયંભૂ, સ્વયંસ્ફુરિત-પ્રેરિત, સ્વયંસર્જિત-અર્જિત-અર્ચિત, પૂર્ણ સ્વાભાવિક અને મજાગત છે. ખરેખર તો ઓમ્ ધ્વન્યાત્મક છે, તેથી તે અનુભૂતિનો વિષય છે. વર્ણાત્મક જપ તો ધ્વન્યાત્મકતાને પ્રગટાવવામાં સહાયરૂપ છે.

પ્રગટેલા દીપકનો પણ એક વિશિષ્ટ ધ્વનિ હોય છે તેમ (પ્રગટેલા) આત્માનો-ચૈતન્યના અસ્તિત્વનો પણ એક દિવ્ય, અલૌકિક મસ્તાન-ડોલાયમાન ધ્વનિ છે, તેનું નામ શું આપવું? તેનું વર્ણન કઈ રીતે કરવું? તેના યથાયોગ્ય વર્ણન માટે બધા જ અક્ષરો છીછરા લાગે છે અને બધા જ શબ્દો દરિદ્ર ભાસે છે. તેને સમજાવવાના પ્રયત્ન માટે નવનવા અપ્રચલિત શબ્દસમૂહો પ્રગટ કરવાનો લોભ રોકી શકાતો નથી અને તેમ કરવા જતાં પ્રચલિત વિદ્વદ્ભોગ્યતાનું શું? તે વિચાર અકળાવીને ધર્મસંકટ ઊભું કરે છે. છતાંય, સંતોષ એ વાતનો છે કે, જિજ્ઞાસુઓને આટલા પ્રગટીકરણથી પણ યથાશક્તિ વ્યક્ત કથન દ્વારા અવ્યક્ત કથનરૂપી અધ્યાહારનો પણ સહારો મળશે અને તેથી તેઓ ‘નેતિ નેતિ’ કહીને “ઈતિ”ને વ્યક્ત કરવાની આત્મવંચના કરી શકશે.

નેતિ, નેતિ, નેતિ.

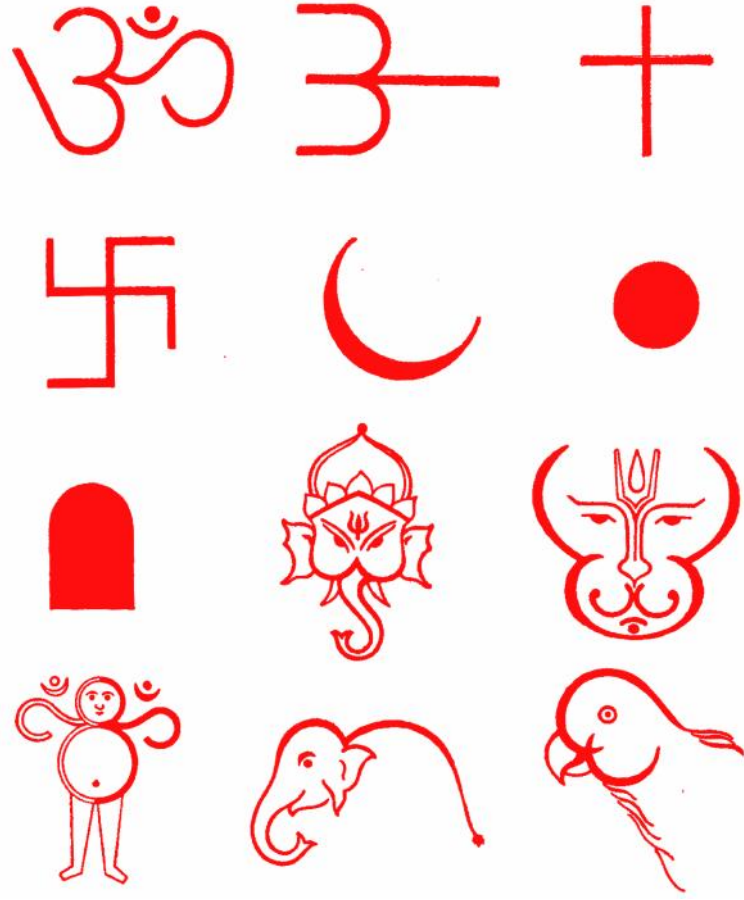
ઓમ્ (ૐ)ની આકૃતિ નિસર્ગનિર્મિત છે. તમામ જડચેતનરૂપે બિંદુનો જ પથારો બધે છે.

જેમ, ક, ખ, ગ ઈત્યાદિ ધ્વનિઓ માટે ક, ખ, ગ વગેરે આકૃતિઓ નિશ્ચિત કરવામાં આવી છે તેમ, ઓમ્ માટે આવી-ૐ આકૃતિ પ્રચારમાં છે તે નૈસર્ગિક છે, કપોળકલ્પિત નથી. કલ્પના પ્રારંભમાં સ્થૂળ સંરચનાની ક્રિયાની જે સૂક્ષ્મતમ ધ્વનિ લહેરાય છે તેની આવી ૐ આકૃતિઓ ગંઠાય છે અને તેવી અસંખ્ય-અનંત આકૃતિઓથી વિશ્વાકાશ ભરાઈ જઈને લોલ-હિલ્લોલમય થવા લાગે છે. તે કાળે તે આકૃતિઓ ઈન્દ્રિયગોચરપણાને પામેલી નથી હોતી, પરંતુ “ઋતંભરાપ્રજ્ઞાગોચર” હોય છે. જેમ તળાવના જળમાં કાંકરી પડતાં તેમાં એક લોલ-લહેરનું વર્તુળ ઊઠે છે અને તે વિસ્તૃતપણાને પામતું કિનારા તરફ ધસે છે; જળમાં ચારે બાજુ કાંકરીઓ પડવાથી તેમાં અનંત વર્તુળો ઊઠે છે, કિનારા તરફ ધસે છે અને આપસમાં પરસ્પર અથડાઈને-સમાઈને વિલીન થઈ જાય છે, તે પ્રમાણે વિશ્વ-નવસર્જન કાળે ૐ ની આકૃતિઓનું પણ થવા લાગે છે અને આ રીતે જગતનું સ્થૂળ નવસર્જન તબક્કાવાર આગળ વધે છે. ૐ આકૃતિ બીજા તબક્કામાં ગણપતિની આકૃતિને અને ત્રીજા તબક્કામાં હનુમાનજીની આકૃતિને મળતી થઈ જાય છે. આમ, તબક્કાવાર ક્રમપૂર્વક પરિવર્તન પામતી પામતી તે આકૃતિ વર્તમાન વિશ્વની અનંત વૈવિધ્યતાને ધારણ કરે છે. સ્થિર જળમાં કાંકરી પડે છે ત્યારે તેમાં પહેલું અગોચર સ્પંદન ઊઠે તે બિંદુસ્વરૂપ (●) ની આકૃતિનું હોય છે. આમ વિશ્વની તમામેતમામ આકૃતિઓનું આદિ સ્વરૂપ બિંદુ છે. નીચેનાં બધાં સાંકેતિક ચિહ્નો પણ બિંદુમાંથી વિકસિત થયેલ ૐની આકૃતિનાં જ સ્વરૂપો છે.

ૐ (ઓમ્) ૩- (ત્રિશૂલ), +, +- કોસ, ✠ (સ્વસ્તિક), ◌ (ચાંદતારા), ~ (બીજ). મનુષ્ય-આકૃતિમાં પણ ઓમ્ આકૃતિનાં અવળાંસવળાં બે ફાડિયાં જોડાયેલાં છે - 8. સૌભાગ્યના ચિહ્ન તરીકે બહેનો કપાળમાં ચાંલ્લો કરે છે તે પણ બિંદુ જ છે. અમુક સંપ્રદાયોમાં પણ સાંકેતિક ચિહ્ન તરીકે બિંદુને કપાળમાં ધારણ કરવાનો રિવાજ છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, પૃથ્વી વગેરેની આકૃતિઓ પણ ગોળ બિંદુસ્વરૂપની છે.

કાંઈ પણ લખવાની શરૂઆત કરતી વખતે જે ઘડીએ કલમ કાગળ ઉપર મુકાય છે ત્યારે પ્રથમ બિંદુ જ ઊપસે છે - બિંદુ જ સ્થપાય છે અને એવાં અનંત બિંદુઓનું સુચારુ સ્વરૂપ તે જ અક્ષરો અને શબ્દસમૂહો.

સર્વાકૃતિ-દર્શક પ્રણવપટ્ટ

ત્રિશૂલ, કોસ, સ્વસ્તિક, બીજ, તારો, બિંદુ, શિવલિંગ વગેરેની આકૃતિઓ, ઓમ્-આકૃતિનાં જ પરિવર્તિત-પરિવર્ધિત સ્વરૂપ છે તે અહીં બતાવવામાં આવ્યું છે. ગણપતિજી, હનુમાનજી, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી વગેરેની આકૃતિઓમાં પણ ક્યાં ક્યાં ઓમ્-આકૃતિના અમુક અંશો દેખાય છે તે અહીં ઘાટી લીટીથી દેખાડ્યું છે.

આ બધો પ્રયત્ન જિજ્ઞાસાની તૃપ્તિ અને સાત્ત્વિક આનંદની પ્રાપ્તિ માટે કરવામાં આવ્યો છે, વાદવિવાદ માટે નહીં.

श्री गुरुअष्टक

पू. पा. शंकराचार्यविरचित
(हिन्दी भावानुवाद)

धन, पत्नी, पुत्र; पौत्रादि सर्व;
गृह-बांधवादि, मिले निखर्व;
पर जो लगा मन, न गुरुचरण में;
तो क्या पाया ? भटका, भव अरण्य में ।
कंठस्थ विद्या, वेदादि शास्त्र;
गद्य, सुपद्य; कविता-सामर्थ्य; पर जो...
विदेशों में मान्य, स्वदेशों में धन्य;
जीविका पवित्र, सदाचारी नित्य; पर जो...
धरातल के भूप, भूपाल वृंद;
सेवित् हैं जिसके, पादारविंद; पर जो...
न भोगों में, योगों में, न राज्य-सुखोंमें;
मन न लगा हो, कभी काम सुखों में; पर जो...
यशगान; गुणगान; फैले दिगंतो में;
जग-वस्तु सर्व, हो प्राप्त करों में; पर जो...
वन और गृह को, समझे समान;
मन और देह से, चाहे विराम; पर जो...
महामूल्य रत्नों की, प्राप्ति हो जाय;
कामोपभोग, मिले दिन-रात; पर जो...
इस गुरुअष्टक का, जो करेगा पाठ;
और गुरुचरणों में, लगा रहे दिन-रात
त्यागी, गृहस्थी, ब्रह्मचारी; हो चाहे भूपाल,
चारों पदारथ पायेगा, निश्चित है यह बात ।

સંશોધકો, જિજ્ઞાસુઓ, જ્ઞાનપિપાસુઓ તથા સાત્ત્વિક આનંદની પ્રાપ્તિના ગ્રાહકો માટે અહીં આ મૌલિક રજૂઆત કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે; નહીં કે, શાસ્ત્રાર્થ કે હારજીતની ભાવના કે બુદ્ધિના પ્રદર્શન માટે. ખરેખર તાત્ત્વિક અને પ્રમાણિક રીતે જોતાં તો જગતમાં મૌલિકતા જેવું કંઈ છે જ નહીં. છતાંય, આપણે સૌ હઠાગ્રહને સત્યાગ્રહનું નામ આપીને મૌલિકતાનું પ્રતિપાદન કરવા કચ્છો કસીને કૂદી પડ્યા છીએ!

ઓમ્ની આકૃતિ ઉપરનું બિંદુ ઓમ્ની આકૃતિનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ છે. વિશ્વની બધી જ આકૃતિઓ અને બધા જ ધ્વનિઓ, વિશ્વરચનાના આદિકારણના આદિકાર્યરૂપે અસ્તિત્વમાં આવેલ બિંદુરૂપી આદિ આકૃતિઓનાં અને દીર્ઘપ્રણવોચ્ચારરૂપ આદિધ્વનિઓનાં જ વિકસિત, વર્ધિત-પરિવર્ધિત સ્વરૂપો છે અને વિશ્વના તમામ જડ-ચેતન સાથે ઓતપ્રોત છે, અનુશ્યૂત છે.

ઓમ્ ઉપરનું બિંદુ એટલે અંદરથી ભરેલી ગોળ આકૃતિ (●) ઓમ્ ઉપર આવી ચોરસ (■) આકૃતિ બિંદુ ન ગણાય. ગોળાકૃતિ અસીમપણાની દ્યોતક છે. ઓમાકૃતિ જો બિંદુથી સંયુક્ત થયેલી ન હોય તો તે ઈશ્વરવાચક મટી જાય છે.

બિંદુ વિનાનો ઓમ્ પણ જો પોતાનું ઈશ્વરવાચકપણું ગુમાવી બેસતો હોય, તો બિંદુ વિનાના માણસનું મનુષ્યપણું તો રહે જ ક્યાંથી? બિંદુ વિનાનો - વીર્ય વિનાનો - સંયમ વિનાનો મનુષ્ય, જન્મે મનુષ્ય હોવા છતાંય ગુણે-કર્મે પશુકોટીમાં ઊતરી ગયેલો હોય છે. બિંદુ-વીર્ય-ઉત્સાહ વિનાનો મનુષ્ય મૃતક સમાન જીવે છે અને તેથી તે કુટુંબ, દેશ અને રાષ્ટ્ર ઉપર મોટા બોજારૂપ થઈ પડે છે. નીચેના શ્લોકમાં આ પ્રમાણે આ બંને અલૌકિક અર્થોનો સમાવેશ થયો છે-

ઓમ્કારં બિંદુસંયુક્તં, નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ

અને

ઓમ્કારં, બિંદુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ

જેનો અર્થ આ પ્રમાણે કરીએ તો જ તેનું રહસ્ય ખૂલી શકે -

બિંદુથી યુક્ત-સંયુક્ત ઓમ્નું, બિંદુથી યુક્ત-સંયુક્ત યોગીઓ નિત્ય ધ્યાન કરીને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપી ચારે પુરુષાર્થોને પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ શ્લોકમાં ગાઈ-વગાડીને ચેતવણી આપવામાં આવી છે કે, બિંદુથી સંયુક્ત ઓમ્ની ઉપાસના, તેના ઉપાસકે બિંદુથી સંયુક્ત થઈને જ કરવી જોઈએ. જેમ અ સ્વર વિના કોઈ વ્યંજનનું

અસ્તિત્વ નથી તેમ બિંદુથી સંયુક્ત થયા સિવાય કોઈ સાધના-ઉપાસના સફળ થતી નથી. જીવન પણ એક ઘણી મોટી અને અતિમૂલ્યવાન સાધના છે. જીવનમાત્રની સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ તમામ ક્રિયાઓ-પ્રવૃત્તિઓમાં બિંદુનું ક્ષરણ થાય છે - બિંદુની સહાયતા મળે છે. બિંદુથી સંયુક્ત ઓમ્ની ઉપાસના, બિંદુથી સંયુક્ત રહેવાની સતત યાદ આપ્યા કરે છે અને તે દ્વારા બિંદુનું સંવર્ધન કર્યા કરે છે.

આવાં સૂક્ષ્મ અને ગહન રહસ્યો થોડાં પણ જો સમજાય તો જ સંકીર્ણતા, કટ્ટરતા, અને સાંપ્રદાયિકતામાંથી મુક્ત થવાય. આવી સૂક્ષ્મ સમજણ, સચોટ સમજણ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો અને અન્યોને પણ તે આપવા માટે પ્રમાદરહિત રહેવું; તે પણ વિશ્વશાંતિ માટેનો એક પ્રકારનો મહામંત્ર જ છે.

સ્થિર જળમાં ગોળાકૃતિ હિલ્લોર-હિલ્લોલ ઊઠવામાં કાંકરીનું પડવું નિમિત્ત છે, તેમ ત્રિગુણની સામ્યાવસ્થામાં “એક છું બહુ થાઉં, એક છું અનેક થાઉં, એકવિધ છું બહુવિધ થાઉં” એવો જે અદમ્ય-અગમ્ય-અગોચર ભાવોદ્રેક તે બિંદુના ઉદ્ગમ-ઉદ્ભવનું નિમિત્ત બને છે અને એ રીતે જગત ઓમાકૃતિ પ્રાપ્ત કરીને સનાથ બને છે, આ રીતે જડ-ચેતનની સર્વે આકૃતિઓની ઉત્પત્તિનો મૂળ આધાર બિંદુ છે, બિંદુનો ક્રમિક વિકાસ જ સર્વ આકૃતિઓનું સ્વરૂપ છે. સૂત્ર જેમ મણકાઓમાં અનુશ્યૂત રહીને માળાને સુગઠિત-સુવ્યવસ્થિત રાખે છે, તેમ ઓમ ધ્વનિ અને આકૃતિ વિશ્વબ્રહ્માંડના સમસ્ત ધ્વનિઓ અને આકૃતિઓને રાખે છે. નામ, રૂપ (આકૃતિ) અને ધ્વનિને બાદ કરતાં જગત બાદ થઈ જાય.

કોઈ સામાન્ય બાબતને પણ પૂર્ણપણે સાંગોપાંગ રીતે રજૂ કરવાની ક્ષમતા મનુષ્ય ધરાવતો નથી, તો આવા ગહનત્તમ વિષયોમાં સંપૂર્ણ કહી શક્યાનું કોનું ગજું છે? જો આત્મા, પરમાત્મા વિષે સાંગોપાંગ કહી શકે તો તે આત્મા, આત્મા શાનો અને તે પરમાત્મા, પરમાત્મા શાનો? જો જીવ શિવ વિષે, જો લઘુ ગુરુ વિષે સાંગોપાંગ કહી શકે તો શિવ, શિવ શાનો? જીવ, જીવ શાનો! લઘુ, લઘુ શાનો? અને ગુરુ, ગુરુ શાનો? છતાંય “કાલાવાલા પ્રભુને વહાલા” કરીને મનુષ્ય સાત્ત્વિક-પવિત્ર આનંદ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે યોગ્ય જ છે. બાકી તો જે કાંઈ કહેવાઈ ગયું છે, જે કાંઈ કહેવાઈ રહ્યું છે અને જે કાંઈ કહેવાશે તે પરમાત્માના વાસ્તવિક વર્ણનની તુલનામાં “અઠે પૂંછ, બઠે પૂંછ, મૂઢો કઠે?” જેવું જ લેખાશે. “વાણી વિરામ પામે છે” એમ કહેવા માટે પણ વાણીનો જ આશરો લેવો પડે છે! તેથી જ તો અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે -

“વડના ઝાડ નીચે, તેના થડની પાસે યુવાન ગુરુ અને વૃદ્ધ શિષ્યો બેઠા છે. ગુરુજી મૌનમાં વ્યાખ્યાન કરે છે અને તેથી શિષ્યોના સંશયોનું છેદન થાય છે.”

જીવ, જગત અને જગદીશ્વરને, અર્થાત્ પુરુષ, પ્રકૃતિ અને પરમેશ્વરને જેઓ વધુમાં વધુ સમજી શક્યા તેઓ જ એમ કહેવાની હિંમત કરી શક્યા કે –
નેતિ, નેતિ, નેતિ.

ઓમ્કારં બિંદુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ

કામદં મોક્ષદંચૈવ ઓમ્કારાય નમો નમઃ

બિંદુથી યુક્ત ઓમ્નું નિત્ય ધ્યાન કરીને યોગીઓ કામ અને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લે છે. ઓમ્કારને નમસ્કાર છે, નમસ્કાર છે.

“કામ”માં અર્થનો અને “મોક્ષ”માં ધર્મનો સમાવેશ થઈ જ જાય છે, કારણ કે કામ વિના અર્થની અને ધર્મ વિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ સંભવ નથી. આ રીતે ઓમ્ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને આપવાવાળો છે તે વાત ઢોલ વગાડીને કહી દીધી. ઓમ્નાં પૂજા-ધ્યાન-જપ-સ્મરણ ઈત્યાદિ કરવાનો સૌ કોઈને અધિકાર છે. તે અમુકે કરાય અને અમુકે ન કરાય એવી લેશ પણ શંકા ઉપરના શ્લોકે ન રહેવા દીધી.

અનાહત નાદ, આદિધ્વનિનું બીજ છે.

મહાપ્રલયકાળે સ્થૂળ જગત ક્રમપૂર્વક લય પામતું પામતું, સૂક્ષ્મ થતું થતું છેવટે સંપૂર્ણ લય-પ્રલય પામી જાય છે - પૂર્ણસૂક્ષ્મ થઈ જાય છે. શ્રી પતંજલિએ આ અવસ્થાને અલિંગ અવસ્થા કહી છે. મહાપ્રલયકાળ પૂરો થતાં અર્થાત્ અલિંગ અવસ્થા પૂરી થતાં અર્થાત્ ત્રિગુણની સામ્યાવસ્થા પૂરી થતાં, અર્થાત્ સૂક્ષ્મ અવસ્થાનો કાળ પૂરો થતાં, સ્થૂળ જગતના નવસર્જનનો જે પહેલો સ્ફોટ-વિસ્ફોટ થાય છે તે વિશ્વનો આદિ ધ્વનિ છે અને તે વખતની તેની જે સૂક્ષ્માતિ સૂક્ષ્મ આકૃતિ તે જ વિશ્વની આદિ આકૃતિ છે. આકૃતિનું સર્જન થવાથી ધ્વનિ થયો કે ધ્વનિ થવાથી આકૃતિ સર્જઈ કે બંને એકીસાથે અસ્તિત્વમાં આવ્યાં તે બાબતમાં જે મગજમાં ઊતરે તે માનવું. અસ્તુ.

આ આદિધ્વનિ અને આદિઆકૃતિ તે જ પ્રણવધ્વનિ અને પ્રણવઆકૃતિ. વર્તમાન વિશ્વનાં તમામ સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ સ્વરૂપો તે આ બેનાં જ વિકસિત-વર્ધિત રૂપો છે. તેથી આ બંને આદિઆકૃતિ અને આદિધ્વનિ વર્તમાન વિશ્વની તમામ આકૃતિઓ

અને ધ્વનિઓમાં અનુશ્યૂતપણે પરોવાયેલાં છે. ઝાડમાં જેમ બીજ જ વિકાસ અને રૂપાંતર પામીને રહેલું છે તેમ દરેક શરીરમાં પણ તે બંને બી રૂપે રહેલાં છે.

મનુષ્યશરીરમાં બી રૂપે રહેલો તે ધ્વનિ અનાહત નાદના નામથી ઓળખાય છે. અનાહત એટલે આહત-ટક્કર-આઘાત લાગ્યા સિવાયનો ધ્વનિ-નાદ. આ ધ્વનિનો અનુભવ કરવા માટે જુદી જુદી સાધનાઓ-યુક્તિઓ અનુભવીઓ બતાવતા હોય છે. આ ધ્વનિના જુદા જુદા પ્રકારો અને તેનાં જુદાં જુદાં ફળો વિષે વર્ણનો ગ્રંથમાં જોવા મળે છે. આ ધ્વનિઓ અતિકર્ષણપ્રિય હોય છે અને અખંડપણે થયા કરતા હોય છે.

પરમાત્મા સર્વવ્યાપક શાથી છે?

જેવાં કર્મ કરીએ તેવાં ફળ મળે છે. ફળ આપનાર કોઈ તત્ત્વ છે. તેને જુદા જુદા નામે સંબોધાય છે. આપણે તેને અહીં પરમાત્મા કહીશું. કર્મનાં ફળ આપવાની તેમની રીત સ્થૂળ નથી. તેમની હાજરી માત્રથી યથાયોગ્ય કર્મફળ મળ્યે જતાં હોય છે.

પરમાત્મા સારાં-ખોટાં કર્મોનાં સારાં-ખોટાં ફળો આપે છે. તેમને તે બધાં કર્મોની ખબર પડી જાય છે. તેમને તે બધી ખબર પડી જવાનું કારણ તેઓ સર્વજ્ઞ છે તે છે. તેઓ સર્વજ્ઞ હોવાનું કારણ તેઓ સર્વવ્યાપક છે તે છે. પરમાત્મા સર્વવ્યાપક શાના કારણે છે? કારણ કે, —

પરમાત્મા અતિસૂક્ષ્મ છે. બ્રહ્માંડનો કોઈપણ પદાર્થ પરમાત્મા જેટલો સૂક્ષ્મ નથી. પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ તે ક્રમપૂર્વક એકબીજાથી વધુ સૂક્ષ્મ છે. તે પાંચેયમાં આકાશ વધુ સૂક્ષ્મ છે તે કારણે તેનો વ્યાપ પણ ઘણો છે. એક શેર પાણીનો વ્યાપ-વિસ્તાર ઘણો મર્યાદિત છે, પણ તે જ્યારે વરાળ રૂપે સૂક્ષ્મ થાય છે ત્યારે તેનું વ્યાપકપણું ખૂબ વધી જાય છે. જે પદાર્થ જેટલો સૂક્ષ્મ વધુ તેટલો તેનો વિસ્તાર અને તેની શક્તિ વધારે. આધુનિક વિજ્ઞાન પણ આ વાતને સમર્થન આપે છે.

પરમાત્મા વર્ણનાતીત-કલ્પનાતીત સૂક્ષ્મ છે. તેથી તેમને નિરાકાર, અર્થાત્ કોઈપણ પ્રકારના સ્થૂળ આકાર વિનાના કહેવામાં આવે છે. જો એમ કહીએ કે, જેનું અસ્તિત્વ છે તેનો આકાર હોવો જોઈએ, તો પરમાત્માના આકારને દિવ્ય આકાર - અલૌકિક આકાર કહી શકાય. તેથી એમ કહેવું અયોગ્ય નથી કે, દિવ્ય આકારનો-અલૌકિક આકારનો અનુભવ અલૌકિક અને દિવ્ય સમજ દ્વારા જ થઈ શકે.

ઓમ્... ઓમ્... ઓમ્...

:- ઓમ્ ગુરુ પ્રેમસમર્પણધ્યાનભિક્ષુ પરિવાર ટ્રસ્ટના પ્રકાશનો :-

ગુજરાતી

રૂ. પૈસા

૧. ગુરુમહિમા (યોગરહસ્યોથી ભરપૂર) (બીજી આવૃત્તિ)	૫૫.૦૦
૨. મુક્તા (પાતંજલ યોગદર્શન-સમાધિપાદ) (બીજી આવૃત્તિ)	૩૮.૦૦
૩. શાંતા (પાતંજલ યોગદર્શન-સાધનપાદ) (બીજી આવૃત્તિ)	૬૦.૦૦
૪. મારા ગુરુદેવ (જીવન અને સાધનાની અનુભૂતિ) (બીજી આવૃત્તિ)	૧૬.૦૦
૫. ઈશ્વરની ઓળખ (ઈશ્વર કોને કહી શકાય?) (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૩૦.૦૦
૬. મંત્રવિજ્ઞાન અને ધ્યાન (બીજી આવૃત્તિ)	૩૦.૦૦
૭. સત્સંગ-પરાગ	૦૨.૦૦
૮. નિર્ઝર ઝરા કો ગેભસે (વિશ્વઅશાંતિના અતિ ગુપ્ત કારણોની મૌલિક રજૂઆત)	૧૫.૦૦
૯. કિસકો લાગું પાય? (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦૫.૦૦
૧૦. સ્વાધ્યાય (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૧૦.૦૦
૧૧. મારે સમાજને બેઠો કરવો છે. (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૨૫.૦૦
૧૨. પ્રેરણાસિંધુ (બીજી આવૃત્તિ)	૨૦.૦૦
૧૩. પ્રેરણાપીયૂષ (શ્રી ગુરુપ્રેમભિક્ષુજીના પ્રેરણાદાયી પત્રો)	૦૮.૦૦
૧૪. કડવું અમૃત (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૪૦.૦૦
૧૫. મૃતસંજીવની	૩૫.૦૦
૧૬. વીજળીના ઝબકારે	૯૦.૦૦
૧૭. આધ્યાત્મિક ગરબા (ક્રાંતિકારી તળપદી)	૧૫.૦૦
૧૮. ઓમ્નારાયણનાં ચિત્રો (મોટાં)	૦૫.૦૦
૧૯. ઓમ્નારાયણનાં ચિત્રો (નાનાં)	૦૩.૦૦
૨૦. અમૃત છલકાયું ભિક્ષુ ઝોળીએથી	૨૦.૦૦

રુતમ્બરા (ત્રિમાસિક) લવાજમ : ત્રિવાર્ષિક રૂ. ૧૦૦.૦૦, આજીવન રૂ. ૫૦૦.૦૦

હિન્દી

૧. નિર્ઝર ઝરા કો ગેભ સે (વિશ્વઅશાંતિના અતિ ગુપ્ત કારણોની મૌલિક રજૂઆત)	૧૦.૦૦
૨. ઈશ્વર કો પહચાન (ઓમ્ વિષેની વિસ્તૃત માહિતી)	૧૧.૦૦
૩. ક્રાંત-ચિંતન (પૂ. યોગભિક્ષુજી અને ઓ.પ્રે.પ.ટ્રસ્ટનો પરિચય)	૧૭.૦૦
૪. મુક્તા (પાતંજલ યોગદર્શન-સમાધિપાદ)	૫૫.૦૦

English

1. Maitri (The Yoga-secret of Universal Peace)	2.50
2. Streaming from The invisible (The Subtlest causes of world unrest)	7.00
3. Easiest is Realization (Articles)	5.00
4. Why Meditation ?	3.00
5. Yogabhiikshu – An Introduction.....	5.00
6. I wish to Awaken The Society	10.00

ઓડિયો કેસેટ - સીડી

૧. સંગીતમય ગાયત્રી મંત્ર	૩૫.૦૦
૨. પૂ. યોગભિક્ષુજીનાં પ્રવચનો	૩૫.૦૦
૩. અલૌકિક ક્રાંતિકારી ગરબા	૩૫.૦૦
૪. સ્વાધ્યાય (ઓમ્ પરિવાર)	૩૫.૦૦
૫. ભજનો (સાદું સંગીત)	૩૫.૦૦
૬. ઓમ્ચાલીસા	૪૦.૦૦
૭. ગુરુબોવની તથા ભજનો (સીડી)	૩૫.૦૦
૮. આરોગ્ય મંત્ર	૩૫.૦૦
૯. સંકટમોચન મંત્ર	૩૫.૦૦
૧૦. ઓમ્ નમઃ શિવાય	૩૫.૦૦
૧૧. ઓમ્ ગુરુદેવ પરમાત્મા	૩૫.૦૦

प्रकाशक અને પ્રાપ્તિસ્થાન :

ઓમ્ગુરુ પ્રેમસમર્પણધ્યાનભિક્ષુ પરિવાર વતી, ડૉ. સદ્ગુરુસમર્પણભિક્ષુ
૩/બ પલિયડનગર સોસાયટી, સેંટ ઝેવિયર્સ હાઈસ્કૂલ રોડ, નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩.

ફોન : ૦૭૯-૨૭૯૧૧૧૯૫

Web : www.aumparivar.com
www.yogabhikshu.org
E-mail : aumparivar@yahoo.com
Facebook : [yogabhikshu.aumparivar](https://www.facebook.com/yogabhikshu.aumparivar)